

Sponsorernas förord

Hur ser sambandet mellan utarmning av jordarna, folkhälsan och försörjningsvillkor på landsbygden i Syd ihop med landet Sverige? Vad har sojaodlingen i Latinamerika med våra vardagsliv och framtid att göra? Flera samband är påtagliga.

I boken *Bygg landet – igen!* tas en mer undanskymd men samtidigt den mest avgörande frågan upp, hur ekonomin är organiserad. Istället för att bygga landsbygden och staden i både länder i Nord som Sverige och i Syd styrs ekonomin så att finansspekulation blir en gökunge som tränger ut alla behov av en för människor och natur hållbar ekonomi. Istället för att investera i produktion har ekonomin ställts om till att tjäna pengar på pengar. Hur god vilja vi än har att handla ekologiskt och rättvist, stödja individers krav på mänskliga rättigheter eller kräva socialt ansvar av företagen och påverka handelsavtal hjälper det inte så länge som alltmer av ekonomiska makten styrs över till finansspekulanterna i både Sverige och världen.

Jordens Vänner står för att solidaritet och miljö är oskiljaktiga. Ingen lösning på miljöproblemen är långsiktigt möjlig utan att bygga på solidaritet mellan människor inom ett land och med hela mänskligheten. Vi har deltagit i internationella Jordens Vänners världsomspännande arbete för rättvist miljöutrymme under 1990-talet som mynnade ut i rapporten *Ställ om!* Den utgår från alla människors lika värde och ser hur det är möjligt för Sverige att genomföra en omställning så att vår miljöbelastning per person är detsamma som för alla andra människor med en minskning från idag. Det är tekniskt möjligt och vi fortsätter det arbetet med våra turnéer, samarbete med bondeorganisationer, facket och andra rörelser och rapporter om Rättvis omställning idag.

Men att visa att en omställning till ett hållbart samhälle är möjligt inom många sektorer är inte nog. Under senare år har därför Jordens

Vänner genomfört ett omfattande arbete med en strategisk plan. Med besök hos lokalgrupper, enkäter för medlemmar och närstående organisationer och många möten har insikten vuxit fram att ett steg till behöver tas utöver krav på mängder av olika områden. I den strategiska planen antagen av årsmötet 2013 står därför:

En omställning av våra samhällen kräver ökat demokratiskt inflytande och deltagande i politiska och ekonomiska beslut. En viktig demokratiaspekt är också att marknaden inte ska styra över våra allmänningar såsom välfärden, samt vatten och andra naturresurser.

- Vi arbetar mot privatisering av naturresurser, för ett starkare gemensamt ägande i olika former, och för en demokratisering av välfärden
- Vi tar strid för det offentliga utrymmet, för allas rätt till staden.
- Ett mer jämlikt samhälle mår bättre. Vi strävar därför efter att minska klyftorna i samhället, både i Sverige men även globalt.
- Vår massiva konsumtion gör att andra får mindre möjlighet att leva ett gott liv. Därför behöver alla de som påverkas av dessa konsumtionsmönster mer demokratiskt inflytande över de internationella förhållanden som styr denna ojämlika handel och politiska villkor.

Ett starkare gemensamt ägande i olika former, motverkande av privatisering av naturen och demokratisering av välfärden innebär att det finns behov av att skapa mer kunskap om ekonomi. Boken *Bygg landet – igen!* är ett led i att stärka alla de som önskar se samband och vill se en ekonomisk satsning i olika former på en hållbar framtid i Sverige och världen. Boken är skriven av Jan Wiklund, mångårig medlem i Jordens Vänner och Alternativ stad samt Föreningen Aktivism.info. Han driver tillsammans med Håkan Sundberg från Attac bloggen *Gemensam för Nätverket Gemensam välfärd* och är författare av boken *Demokratins bärare* om globala folkrörelser under 2500 år och deras betydelse för demokratisering av världen.

Detaljer kan vara nog så viktiga som mer övergripande frågor. Folkrörelser har i alla tider byggt på förmåga att greppa tag i begränsade frågor som när Gandhi insåg att saltskatten var den fråga som gjorde Indiens frigörelse från brittiska imperiet möjlig. Eller när bonderörelsen insåg att det var viktigare att få mer betalt för mjölken och att de arbetslösa fick bättre ersättning än att tvihålla på borgerliga ekonomiska dogmer och blockpolitiken när man 1932 gjorde upp med socialde-

mokraterna och i praktiken lade grunden för välfärdsstaten.

Sojaodling och regnskogsskövling som följer i monokulturens och storföretagens spår är viktiga att ifrågasätta på många sätt. Det är svenska och andra storföretag som i Brasilien och andra länder driver fram en ekonomi och politik som främjar dessa monokulturer med dess beroende av kemiska bekämpningsmedel och utslagning av småbrukarna. Det leder till social misär utan egen jord att odla på landsbygden eller i slummen i storstäderna där inga fasta jobb längre finns att få. Den biologiska mångfalden utarmas. Det storskaliga industriella jordbruket och djurindustrin slår också ut landsbygden i Sverige. För miljöaktivister i Latinamerika är också sambandet med folkhälsan uppenbar. Kemikalieanvändningen i sojaodlingen är en av de mest omfattande folkhälsoproblemen. Industrimatens för också med sig bekymmer för folkhälsan både i Syd och Nord. Det finns alltså många infallsvinklar. Denna bok söker visa att det finns samband och att det går att göra något åt problemen också på ett övergripande plan. Den nuvarande satsningen bort från investeringar i hållbarhet och ständigt ökande satsningar på finansspekulation är inte en naturlag. Med ökande insikt om sambanden mellan de problem som den rådande världsordningen och ekonomins inriktning för med sig ökar också möjligheterna att se gemensamma intressen. Både för de som engagerar sig för sociala och ekologiska förhållande i Syd, för sociala eller miljöfrågor i Sverige eller för de globala kriser som nu ger anledning att finna vägar till hållbara lösningar.

Vi hoppas därför att boken kan vara till nytta för alla de individer och rörelser som strävar efter ett bättre Sverige och en bättre värld, både för människor och natur.

Tord Björk

Aktiv i Jordens Vänners Bonde- och urfolksutskott

Betrakta det välbekanta och självklara. Finn det besynnerligt! ("Råd till dramatiker", Berthold Brecht)

Under de senaste decennierna har utvecklingen i Sverige gått från en gemensam och solidarisk välfärd till att bli världsledande i privatiseringar, avregleringar och en skenande ojämlikhet. Det är en utveckling som medborgarna skenbart har ställt sig bakom genom att i två val rösta fram en borgerlig regering, vars innersta drivkraft är att en gång för alla utplåna den behovsdrivna välfärden och jämna vägen för en vinstdriven, privatiserad "välfärd". Detta har skett trots att en majoritet, över 80 %, enligt alla undersökningar motsätter sig en sådan utveckling. Hur har detta varit möjligt?

Ett avgörande skäl är att alliansen bytte strategi inför valet 2006. I ord bekände man sig till att bevara och utveckla den gemensamma välfärden genom att fokusera på uppenbara problem i den. "Valfrihet", "bättre tillgänglighet" och "ökad kvalitet" var några av slagorden. Men i praktiken började man dagen efter valet 2006 genomföra en omsorgsfullt planerad och iscensatt strategi för att genomföra sitt systemskifte utan att medborgarna skulle märka av det.

Resultatet vet vi nu. Tågtrafik, äldreomsorg, skolor, el, sjukvård – allt befinner sig i brant nerförsbacke. Välfärden och infrastrukturen är sönderstyckad och genomsyrad av ett ekonomistiskt, byråkratiskt och odemokratiskt managementtänkande. Riskkapitalister rånar oss lagligt på våra gemensamma tillgångar. Som medborgare är vi otrygga, som anställda är vi frustrerade.

Länge har detta kunna fortgå utan protester. Men nu, våren 2014, har något börjat hända. Allt fler finner utvecklingen "besynnerlig" och har börjat ifrågasätta det hittills självklara. Nu börjar de underliggande värderingarna tränga igenom de mediala dimridåerna, och efter blöjvågningar och konkursade friskolor är det inte längre möjligt att ignorera allt mer uppenbara missförhållanden.

Men om denna spirande motrörelse ska bli en politisk kraft att räkna även efter valet 2014, krävs att vi på djupet inser vår situation idag och varför vi hamnat där vi är. Om inte den gemensamma välfärden ska bli

en historisk parentes, måste nya generationer förstå vad som möjliggjorde den, vilka krafter som hela tiden har hotat den, och hur nya folkliga rörelser kan bygga upp den igen. Om detta har Jan Wiklund skrivit en utomordentligt inspirerande, rik och initierad bok, som förhoppningsvis kommer att bli ett kraftfullt vapen i den urgamla och ständigt pågående kampen för ett solidariskt och jämlikt samhälle.

Lars Taxén

Nätverket för Gemensam Valfärd

Jan Wiklunds bok har ett grundtema — vi måste ta oss ur det globala finanskapitalets grepp och kontroll över samhällsutvecklingen. Man kan väl säga att detta tema också kännetecknat Attacs verksamhet alltsedan vi bildades 2001. Kravet på införandet av en skatt på finansiella transaktioner, att stoppa skatteflykt till de s k skatteparadisen och inte minst att bekämpa privatiseringen av offentlig verksamhet och egendom har hela tiden varit kärnfrågor för oss.

Våra krav delas av en majoritet av befolkningen men för samma majoritet ter sig frågan om hur en förändring ska kunna ske långt ifrån självklar. Den ”nykeynesianska” modell som Jan presenterar i boken är definitivt ett möjligt svar på den frågan. Den borde vara en central frågeställning i samhällsdebatten idag. Låt oss hoppas att publiceringen av boken ger bränsle till en sådan utveckling.

En annan fråga där Jan Wiklund och Attac har mycket gemensamt är synen på hur samhällsförändringar blir möjliga. Folkrörelseperspektivet, nödvändigheten att bygga motmakt underifrån är avgörande. Eftersom boken även kännetecknas av ett rappt och begripligt språk så kommer den att bidra till ett sådant bygge. Vi har därför beslutat att stödja utgivningen.

Håkan Sundberg

För Attac Sverige

Innehåll

Inledning	9
De politisk-ekonomiska kriserna	11
Tjäna pengar på pengar	19
Bygga landet	29
Stad och land.....	47
Social säkerhet	59
Mobilisera	73

Inledning

Vår tid är den första på flera hundra år som de unga inte kan förväntas få det bättre än sina föräldrar, åtminstone i Europa. Arbetslösheten har förankrat sig på en hög nivå, utstötningen ökar, reallönerna ökar inte utan minskar på flera ställen, och en serie krismoln hopar sig inför framtiden. Om detta kan vi läsa varje dag i tidningarna. Däremot kan vi sällan läsa något om vad vi kan göra långsiktigt åt saken. Det här häftet försöker råda bot på denna brist.

Först två kapitel – *De politisk-ekonomiska kriserna* och *Tjäna pengar på pengar* – som handlar om läget idag. Om de många kriserna och om vad orsaken till dessa är.

Sedan följer tre kapitel – *Bygga landet*, *Stad och land* och *Social säkerhet* – som redovisar olika organisationers förslag till vad man kan göra för att skapa en bättre framtid. *Bygga landet* handlar om förslag till att få igång ekonomin till att producera något vettigt, *Stad och land* handlar om hur dessa två bosättningsformer bättre ska komma till sin rätt, och *Social säkerhet* handlar om vad som kan göras åt välfärds krisen och utstötningen. Som vi kan se går förslagen mycket väl att förena med varandra. Samma förslag kan förekomma på flera ställen.

Det avslutande kapitlet – *Mobilisera* – handlar om vad vi kan göra gemensamt för att förslagen ska bli verklighet.

Cúpula dos Povos, folkrörelsernas globala krismöte i Rio de Janeiro sommaren 2012, var enigt om att alla kriser hängde ihop och ytterst berodde på profitjakt. Här en bild från en av deras stora demonstrationer. Läs mer på <http://cupuladospovos.org.br/en/>

De politisk-ekonomiska kriserna

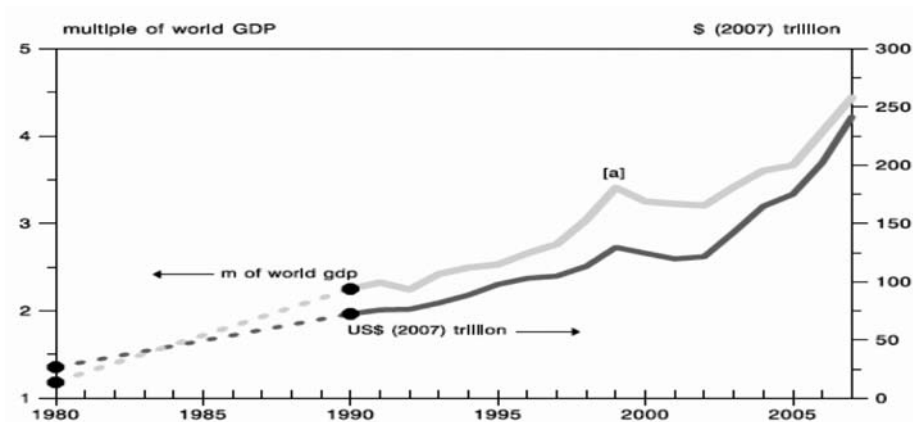
Låt oss försöka räkna upp alla de kriser som utspelar sig framför våra ögon.

Först har vi bubbelekonomin som vacklar från den ena **finanskrisen** till den andra, medan alltmer av världens resurser kanaliseras in i skuldsättning till finansinstitutioner (fig 1 sid 12). Vanligen brukar man motverka sådant genom att styra in resurserna i offentliga investeringar som suger upp finansöverskottet och skapar arbete. Men istället försöker i synnerhet USA och EU rädda situationen genom att stoppa in ännu mer resurser in i finansbranschen som ersättning för de resurser den spekulerat bort, samt genom nedskärningar, ökad arbetslöshet och lägre efterfrågan. Och följaktligen uppladdning inför nästa finanskrasch.

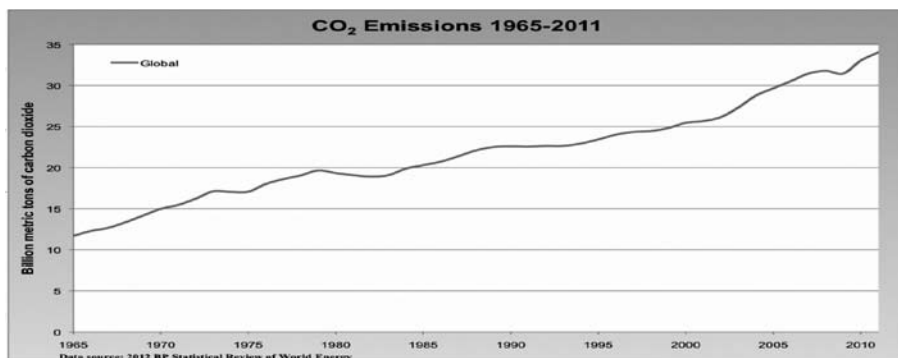
Sen har vi **klimatkrisen**. Det förefaller visserligen som om förnekarna har förvisats in i en halv värld av konspirationsteoretiker, men ändå tas inga seriösa initiativ i riktning mot minskade utsläpp (fig 2 sid 12). Motorvägarna byggs ut som vanligt och kollektivtrafiken rustas ned i nedskärningarnas namn. Jakten på nya oljefält att tömma ut i atmosfären pågår oavbrutet, och i den mån vi ser några temporärt minskade utsläpp är det bara finanskrisens förtjänst.

Nästa kris handlar om **statsordningen** som verkar osäkrare än på länge. De hittills dominerande makterna runt norra Atlanten förefaller allt desperat hålla fast i sina privilegier gentemot utmanarna i BRICS och Shanghai Economic Association, genom att angripa oljerika länder med våld och slå sönder dem. Ett syfte är rimligen att få kontroll över den allt knappare oljan, men allmän terroristisk maktuppvisning kan möjligen också spela en roll. Irak och Libyen har slagits sönder, i Syrien pågår slakten för fullt med USA:s och EU:s uppmuntran; står Iran på tur?

Under tiden blir **tillvaron allt osäkrare** för allt fler (fig 3 sid 12). Maten, och därmed försörjningen för världens majoritet av småbönder, blir alltmer beroende av volatila världsmarknader. Och de som arbetar

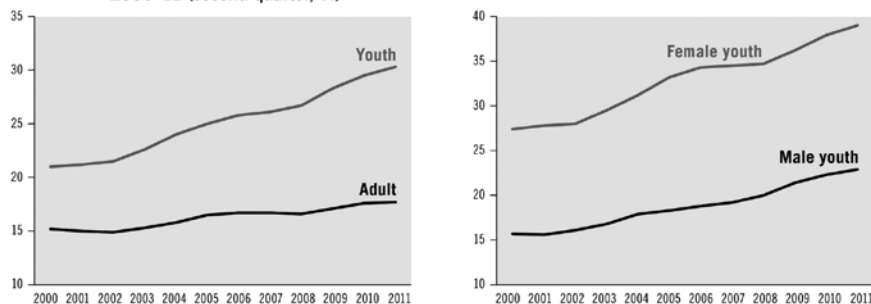

Figur 1. Finansiella tillgångar i världen mellan 1980 och 2007, dvs finanssektorns fordringar på alla andra. 250 triljoner dollar eller drygt fyra gånger jordens BNP 2007. Ur Gabriel Palma: Global financial crisis – toxic assets, toxic ideology, Wolpe lecture sept 2009, <http://www.rrojasdatabank.info/Transcriptpalmatoxic09.pdf>

Figur 2. Koldioxidutsläppens ökning sen 1965. Källa Energytrends Insider, <http://www.energytrendsinsider.com/2012/07/02/global-carbon-dioxide-emissions-facts-and-figures/>

Figure 6. Part-time employment rates for youth and adults in the European Union, 2000–11 (second quarter, %)

Figur 3. Deltidsarbetets spridning. Från ILO: *Global employment trends for youth 2012*, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_180976.pdf

inom industri och service tenderar att hamna utanför lagstiftningen på grund av allt större andel tillfälliga och oreglerade anställningar.

Som en extra börda i de sen gammalt industrialiserade och delvis industrialiserade länderna monteras efterkrigstidens säkerhetsnät och offentliga infrastrukturer ned genom att **kommersialiseras**. Delvis genom att överlåtas på privata vinstdrivande företag, men i första hand genom att föra in de kommersiella principerna direkt in i stats- och kommunförvaltningarna. I stället för att som tidigare styra offentlig service och infrastruktur via politiska principer om rättvisa, förutsägbarhet och långsiktig hållbarhet styrs de alltmer enligt lönsamhetsprinciper och kontrakt, så kallad New Public Management.

Det kanske finns fler, men det här är vad jag ser som mest grundläggande.

Sverige skiljer sig inte på något sätt från mönstret, om inte möjligen för att det i vissa avseenden är mer extremt än de flesta länder. Även här styrs den ekonomiska politiken av ökad skuldsättning – om inte av staten så av hushållen – och nedskärningar. Även här domineras klimatpolitiken av motorvägsbyggen, nedskuren kollektivtrafik och, som ett originellt tillägg, satsningar på “regionförstoring” dvs ökad långpendling. Även Sverige deltar i de nordatlantiska ländernas vålds-expansion i form av hjälp till ockupationen i Afghanistan och sönder-slagningen av Libyen. Och Sverige är världsledande i att sälja ut den offentliga förvaltningen på marknaden – i inget annat land är hela skol-systemet kommersialiserat, och i få andra länder är det tillåtet att driva sjukhusvård enligt vinstprinciper.

Det har visserligen inte gått så illa för oss som det har gått i t.ex. Spanien eller Lettland – men vem kunde ana på 80-talet då det ena

Begreppet New Public Management fick en rivstart i den breda svenska debatten med Maciej Zarembas artikelserie *Den olönsamma patienten* i Dagens Nyheter vintern 2013. I specialtidsskrifter som *Clarté* (nr 3/2010) eller Miljöförbudet Jordens Vänners specialtidning *Är allting till salu?* från 2006 har det dock diskuterats sedan länge. I Norge var man också långt före oss, tack vare nätverket For velferdsstaten och tack vare den statliga utredningen om varför polisen dröjde så länge efter massakern på Utøya. Utryckningar vid massakrer hörde inte till det som belönades och gav pengar i systemet – så därför prioriterades det inte. Se vidare sidan 50.

landet efter det andra i Latinamerika slaktades att samma sak skulle hända i Europa tjugo år senare?

Rimligen är alla de här kriserna kopplade till varandra. De började alla under 1900-talets sista fjärdedel. Med undantag för klimatkrisen hänger de alla ihop med den gamla industrivärldens allt skakigare ekonomi – och antagligen hade det gått lättare att göra något även åt klimatkrisen om ekonomin hade tuffat på som vanligt. Eller uttryckt på annat vis: det vi kallar “den gamla industrivärldens allt skakigare ekonomi” **kan också uttryckas som** att finanstransaktioner lönar sig bättre än produktion, vilket får som följd att vanliga människors livsvillkor undermineras på olika vis och att deras behov sätts på undantag.

Mer om detta nedan.

Kapitalägare har visserligen aldrig varit principiellt intresserade av produktion. Produktion är för dem i första hand en **omväg** i strävan att tjäna pengar – kan man tjäna pengar på kedjebrev och pyramidspel är det så mycket bättre eftersom det kräver mindre **arbete**. Men ibland har **politiskt skapade samhällsinstitutioner** gjort det omöjligt för dem att tjäna pengar på något annat vis än genom produktion. Finansspekulationer har gjorts **olönsamma** eller politiskt **omöjliga**.

Mer om detta i kommande kapitel.

Produktionsperioder har i regel varit perioder då både välstånd och inflytande för folkmajoriteten har växt, eftersom folkmajoritetens insats har varit outhärdlig för just produktionen. Medan perioder av spekulationsekonomi och tjäna pengar på pengar har lett till motsatsen – folkmajoritetens inflytande och levnadsstandard förfaller eftersom folkmajoriteten och dess intressen under dessa förhållanden är irrelevanta för systemets funktion.

Men även om spekulationsekonomi har varit ett återkommande fenomen i kapitalismens historia har också produktionsekonomi varit det. Utvecklingen kan vändas – och detta har tenderat att ske när det rådande systemet har börjat gynna alltför **få**, och den politiska basen för systemet blivit alltför **snäv**.

De långa vågorna

På 1920-talet uppmärksammade den ryske ekonomen Nikolaj Kondratiev att ekonomin tycktes gå i långa konjunkturvägar på ungefär 50 år. Vart femtionde år gick ekonomin på för fullt, och mitt emellan rädde

djup kris då det mesta av kapitalet ägnades åt pyramidspel och annan spekulaton. Vågorna har efter honom kallats **kondratievcykler**.

Det har länge rått ovisshet om vad de här vågorna berodde på. Den oortodoxe ekonomen Joseph Schumpeter föreslog på 40-talet att det bara sådär vart femtionde år finns något seriöst att investera i. Den venezolanska ekonomen Carlota Pérez har föreslagit en utvecklad variant på samma tema: Med långa mellanrum satsar samhället på en radikal **omstrukturering** i enlighet med vad som blivit möjligt med ny teknik. Så länge en sådan omstrukturering pågår rusar ekonomin på för fullt, med statliga subventioner och politiskt beslutade riktlinjer, och full selsättning råder (1).

Till slut har den intensiva aktiviteten resulterat i att en massa kapital anhopats – samtidigt som det vid en viss gräns inte finns mycket mer rationellt och lönsamt att göra inom ramen för samma teknikuppsättning. Investeringarna tar slut, och en period av spekulaton och “tjäna pengar på pengar” börjar. För kapitalägarna kan rimligen inte låta kapitalet ligga outnyttjat.

Pérez urskiljer fyra sådana cykler i industrisamhällets historia.

Den första stora spekulatonsvågen rasade ca 1775 till 1795. Sen skärpte sig de styrande och investerade i det då aktuella teknologiska genombrottet, textilmaskiner och kanaler.

Runt 1830 hade den cykeln tömt ut sin kraft och det var dags för nästa spekulatonsvåg som varade till ca 1850. Då skärpte sig de styrande igen och investerade i vad som då var nyast och fräschast – järnvägar, telegrafi och ångmaskiner.

Det höll in på 1870-talet då en ny tjugoårig spekulatonsperiod tog vid. Den avlöstes ca 1895 av nya seriösa investeringar, den här gången i stål, elektricitet och kemi.

Detta höll på ungefär till första världskriget då spekulaton tog vid igen. Det gjorde den fram till andra världskriget då en ny produktionsfas började. Den här gången var det bilar, hemelektronik och hushållsmaskiner som var det nya. Och detta höll på till ungefär 1975.

Notera att det “nya” i de flesta fall var flera decennier gammalt när det togs i anspråk som “nytt”. Det räcker inte med en uppfinning, det

1. Carlota Pérez: *Technological revolutions and financial capital*, Edward Elgar 2002. Chris Freeman & Francisco Louçã: *As time goes by; From the industrial revolutions to the information revolution*, Oxford University Press 2002, ger lite empiri. För Sveriges del kan Lennart Schön: *Tankar om cykler*, SNS 2006, delvis göra samma tjänst.

krävs mängder av kringuppfinningar, inte minst *sociala* sådana, plus politisk *styrning* för att det ska bli någonting av.

Varken Kondratiev, Schumpeter eller Pérez säger något om varför gårdagens spekulanter plötsligt blir seriösa och börjar investera i materiell produktion. Pyramidspel är ju faktiskt *lättare* att organisera än produktion – så varför skulle de överhuvud taget bry sig?

Svaret ligger inte så långt bort. Det räcker att se efter varför den senaste kondratievcykeln startade.

En del har föreslagit att det var krigets förtjänst – staterna måste producera eller gå under. De har delvis rätt – det var delvis på grund av kriget som budgethökarna förlorade inflytandet och det blev politiskt möjligt att med politiska medel rikta in resurserna på materiell produktion istället för att låta finansmarknaden härja fritt. Men krig har inte hjälpt förr, exempelvis ledde första världskriget bara till spekulatör. En annan faktor hjälpte också till: *rädsla för mobiliserande folkrörelser*.

I båda pionjärområdena för statliga ingripanden till produktionens förmån, Norden och USA, hade arbetarrörelserna varit unikt militanta, välorganiserade och framgångsrika under perioden. Sverige var världens strejktätaste land på 20-talet, USA var det på 30-talet. Dessutom pågick just 1900-talets största bonderörelsemobilisering i Kina och 1900-talets största antikoloniala rörelse i Indien. Och dessutom fanns, vilket många har påpekat, Sovjet där som en radikal utmanare i systemet. Det var för att hindra ryskt inflytande som USA lånade ut pengar på fördelaktiga villkor för investeringar i produktion i Europa istället för att använda dem till vinster på hemmaplan – observera på statligt initiativ, var för sig är kapitalisterna för kortsynta för att ta sådana.

Med detta i bakhuvudet kan vi titta på de andra skiftena från spekulatör till produktion ovan.

1795 – det var precis efter franska revolutionen, då rädsla för populistisk demokrati fortfarande plågade Europas härskare och fick dem att agera seriöst ungefär en generation.

1850 – det var strax efter världens första organiserade arbetarrörelse, chartisterna, och strax efter revolutionerna 1848.

1895 – det var just när fackföreningsrörelsen hade kommit igång på allvar och börjat massorganisera i Europa.

I samtliga fall betraktade folkrörelsemobiliseringen de styrande som helt illegitima och bara värda att göra sig kvitt. Och i samtliga fall

tenderade breda medelklasskikt att förhålla sig välvilliga eller i alla fall neutrala till folkrörelsen vilket tärde på det stöd de styrande behöver för att bli åtlydda. Det enda sättet de styrande kunde hitta på för att sitta kvar var att bli *seriösa*. Detta i syfte att splittra folkrörelsealliansen och locka de mer privilegierade inom den att stödja sig själva istället (2).

Just nu dröjer skiftet, trots att det sannerligen inte råder brist på “ny teknik”. Den innevarande spekulationsperioden har varat dubbelt så länge som de tidigare. De folkrörelsemobiliseringar som skulle ha avbrutit den har varit för svaga, svagare än franska revolutionen, svagare än chartismen och revolutionerna 1848, svagare än arbetarrörelsens genombrott och svagare än de antikoloniala rörelserna. Det är bara fläckvis de har kunnat påverka utvecklingen – främst där den *föregående* rörelsemobiliseringen var som starkast, i Ost- och Sydostasien, samt i *Latinamerika* där småbonde/indianrörelsen var huvudkraften bakom den globala rörelsevågen 1992-2001 (3).

Huruvida de kommer att lyckas bättre i framtiden vet vi inte än. Men innan vi funderar mer över detta ska jag försöka förklara skillnaden mellan å ena sidan spekulations- eller finansekonomi och å andra sidan produktions- eller *realekonomi*.

2. Immanuel Wallerstein: *Den historiska kapitalismen*, Arbetarkultur 1985.
3. Ruth Reitan: *Global activism*, Routledge 2007, beskriver denna folkrörelsevågs struktur. Det gör också Jan Wiklund: *Demokratins bärare, det globala folkrörelsesystemet*, Roh-nin/aktivism.info 2010, www.folkrorelser.org/demokratins-barare.html, kapitel 10.

Glädje på New York-börsen sedan bonusar och kurser gått upp, New York Daily News 12.10.2010.

Tjäna pengar på pengar

Den som mest pedagogiskt har förklarat skillnaden mellan att tjäna pengar på pengar och att tjäna pengar på att producera något, och vilket resultatet blir för hela samhället av denna skillnad, är den norske ekonomen och entreprenören Erik Reinert, i en bilaga till norska Stortingets finanskrisutskotts rapport, kallad *Finanskrisenes teori* (1).

Under perioder av investeringar i produktion spelar pengar, krediter eller finanser en enkel och oglamorös roll. De tjänar som en “brygga i tiden” – ett sätt att få resurser till maskiner och annan utrustning innan man har något att sälja och betala med. Räntorna på lånet betalas också utan problem ur den ökade vinst man får på de nya produkter man kan sälja.

Men när investeringarna minskar, i alla fall relativt till hur mycket tillgängligt kapital det finns, måste finansiärerna hitta på något annat – annars blir det ingen avkastning på kapitalet.

Alltså ger sig bankerna ut på jakt efter folk att låna ut pengar till, och blir i det avseendet alltmer *oförsiktiga*. På sjuttitalet, efter att ökade oljepriser hade försett bankerna med kapital, sprang de om varandra för att låna ut pengar till skumma sydamerikanska och afrikanska militärdiktatorer. På åttitalet, åtminstone i Sverige, lånade de ut pengar till kontorsbyggnader som kanske skulle kunna bli värdefulla någon gång när det eventuellt fanns någon som ville hyra dem. På nittitalet började de låna ut pengar till bostäder som blev dyrare allteftersom det blev lättare att få höga lån (se figur s 24). Då började de också utveckla lånekonstruktioner som var så komplicerade att inte ens de själva begrep hur de egentligen hängde ihop, enligt vittnesmål i USAs kongress efter finanskrisen. Syftet med det var antagligen att ingen skulle upp-

1. Erik Reinert: *Finanskrisenes teori*, särtryck till Stortingets Finanskriseutvalgs rapport NOU 2011:1, <http://www.regjeringen.no/upload/FIN/fma/finanskriseutv/Saertrykk-NOU-2011-1.pdf>

täcka hur osäkra fordringarna var när de sen såldes vidare.

Regeringarna har underlättat vårdslösheten genom att avskaffa diverse säkerhetsmekanismer i form av banklagar som under produktionsfasen 1945-1975 tvingade banker och andra utlåningsinstitut att beräkna risker realistiskt, och som begränsade skadan om de trots allt slarvade. Men sådan *realism blir ett hinder* under en spekulationsfas – försiktiga banker ser sig snart utkonkurrerade av andra som tar större risker.

På det här sättet byggs enorma *finansiella fordringar* upp av näringslivets icke-producerande delar – finans-, försäkrings- och fastighetsbranscherna (2) – som motsvaras av alla andras lika gigantiska *skulder* till dessa, vilket vi kan se i figur 1 på sidan 12.

Dessa fordringar ska betalas ur en produktion som inte alls ökar lika mycket. De ökande papperstillgångarna är bara pengar, inte det pengar kan köpa. Därför finns med tiden allt mindre reala resurser att lösa lånen med, och till och med allt mindre resurser till att betala räntorna.

Till slut når man en nivå då de som med lock och pock har förmått ta lån inte längre *kan* betala – och bankerna inser detta. Detta såkallade “Minsky-ögonblick” (efter den amerikanska ekonom som beskrev det hela) leder å ena sidan till att bankerna desperat försöker få tillbaka sina utlånade pengar, å andra sidan till att regeringarna för att undvika finansiell hårdsmälta antingen driver in skulderna med alla medel, inklusive våld, eller till att de träder in som gäldenärernas representant och betalar bankernas fordringar med skattepengar.

Indrivning med alla medel var den metod som sattes in mot länderna i Syd under 80- och 90-talen i och med IMF:s så kallade “strukturella anpassningsplaner” och som nu praktiseras mot Lettland, Grekland och Spanien (3). Skattepengar till bankerna är den metod som praktiseras på bankernas hemmaplan, där det finns politiskt känsliga opinioner som man inte kan behandla hur som helst.

Sådana statliga ingripanden är högst fördelaktiga för finansbranschen som försäkras om vinst hur dåliga affärer den än gör, men skad-

2. Förr varnade föräldrar sina halvvuxna söner för “de fem farliga f-en”: fogden, fjärdingsman, flickan, flaskan och fan. De tre nya, finans-, försäkrings- och fastighetsbrancherna, förefaller rentav ännu mer riskabla.

3. Den klassiska beskrivningen av IMF:s torpedverksamhet är Joseph Stiglitz: *Globalieringen och dess kritiker*, Leopard 2003. Attacken på Sydeuropa har beskrivits av Stefan de Vylder: *Eurokrisen*, Ordfront, Stockholm 2012.

I den nuvarande krisekonomin är det bara Island som har behandlat fordringarna från finanssektorn förnuftigt: bara där har regeringen beslutat att bankerna själva får bära ansvaret för sina misslyckade affärer och låtit dem gå i konkurs.

Statens ansvar har endast varit att hålla de vanliga spararna skadeslösa, och se till att det finns bankverksamhet för pågående produktion.

Den isländska staten tvingades till detta förnuft genom ett folkligt uppror som började med en enmansprotest utanför det isländska alltinget den 18 november 2008 som alltfler anslöt sig till. I januari hade det gått så långt som till sammandrabbningar med polisen och med äggkastning mot statsministerns bil (bild från Crisis Pictures Blog). Protesterna ebbede ut först när nyval hade utlysts och statsministern hade förklarat att han inte ställde upp.

Se Iceland shows Ireland did wrong things saving banks, Bloomberg's 1.2.2012, <http://www.bloomberg.com/news/2011-02-01/iceland-proves-ireland-did-wrong-things-saving-banks-instead-of-taxpayer.html>

liga för ekonomin i stort. Resurserna tas nämligen från realekonomin som svältföds för att pressa fram pengarna (4).

Reinert visar i sin rapport hur det gick i Peru när Internationella Valutafonden sattes in som torped på 80-talet: före ingripandet stod löner och småföretagarvinster för 80 procent av BNP och skatterna för 10 procent. Efter ingripandet hade de tillsammans sjunkit till 42 procent – resten hade blivit till vinster för finanssektorn. I absoluta tal innebar detta att köpkraften i Peru halverades. Industrin raderades därför ut, på grund av kollaps i efterfrågan och plötslig ebb i finansieringen. Vilket förstås innebär att det finns *ännu* mindre att betala lånen med.

Samma mekanismer ser vi i bruk idag i Lettland, Grekland och Spanien.

Det finns fler aspekter på detta. Att allt större andel av BNP fastnar i finanssektorn leder också till att inkomsterna fördelas allt skevare.

Rentiärer, folk som lever på att uteslutande äga, tar allt större del av kakan.

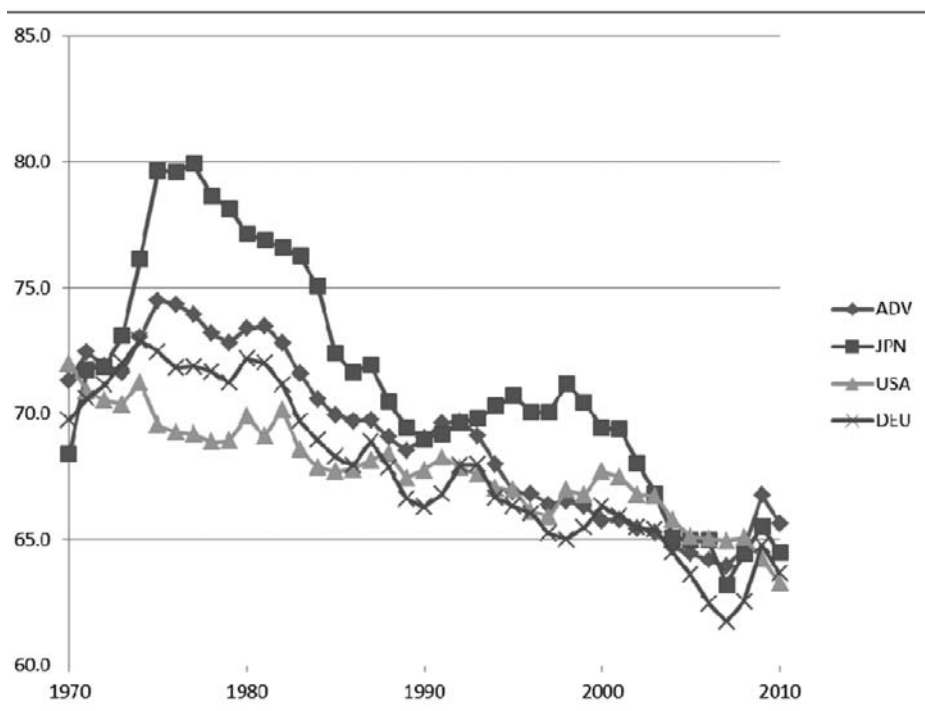
När investeringarna sjunker ökar arbetslösheten. Ökad arbetslöshet är en mäktig press nedåt på lönerna eftersom folk accepterar sämre betalda jobb hellre än att gå arbetslösa. Vilket sänker efterfrågan, stryper ekonomin och ökar arbetslösheten ännu mer. Till detta bidrar också en alltmer repressiv socialapparat, något jag återkommer till längre fram.

Att finanskapitalisterna dessutom eftersträvar så låg inflation som möjligt för att bevara värdet på sina fordringar förstärker denna effekt, eftersom låg inflation kräver att den ekonomiska verksamheten stryps.

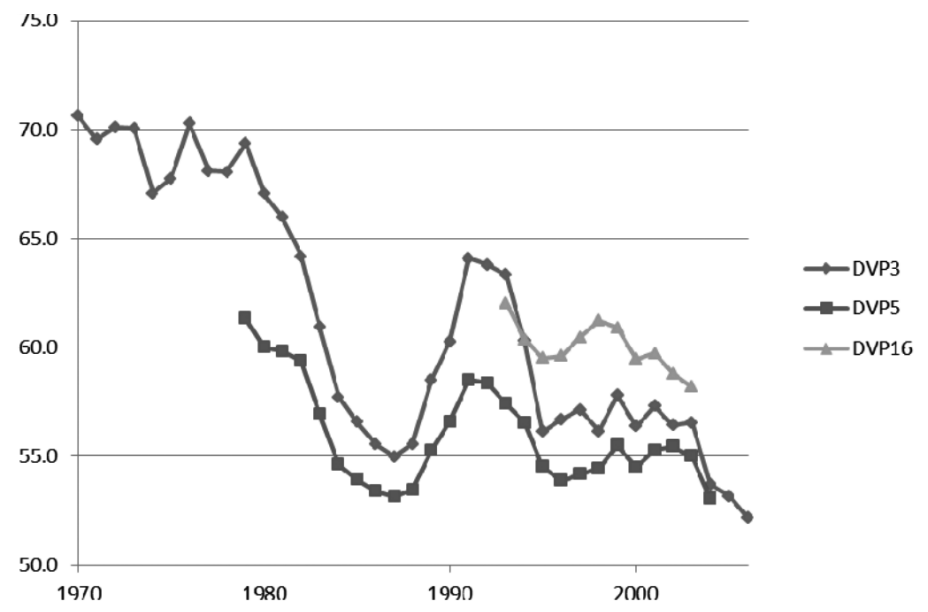
När vi andra beskattas för att rentiärerna ska slippa ta följderna av sina våghalsiga affärer förstärks effekten ännu mer. Dels för att våra skatter går direkt ner i rentiärernas fickor, och dels för att resurser som tas ur realekonomin resulterar i ännu lägre efterfrågan som ytterligare ökar arbetslösheten.

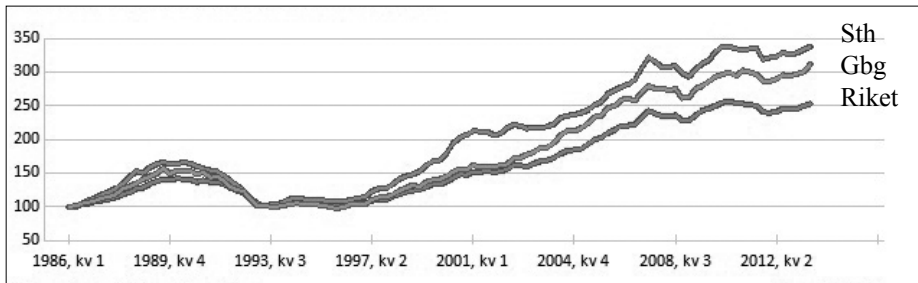
Lönernas andel av nationalinkomsten har därför minskat nästan överallt – från 75% 1970 till 65% 2010 i OECD-länderna, och från ca

4. Det destruktiva i detta visas bland annat i Mark Blyth: *Austerity – the history of a dangerous idea*, Oxford University Press 2013. Om de rent mänskliga kostnaderna handlar David Stuckler & Sanjay Basu: *Åtstramning till döds – om en ekonomisk doktrins misslyckande*, Natur & kultur 2014

Ur ILO: *Why have wages fallen?*. Ovan fallande löner i OECD-länder (exkl Syd-korea). Nedan fallande löner i några icke-OECD-länder: Överst Mexico, Sydkorea och Turkiet, nederst dessutom Kina och Kenya. Den korta kurvan sexton halvindustrialiserade länder, bl.a. Ryssland, Brasilien och Sydafrika.

Exempel på “asset play”: den inflationsjusterade prisutvecklingen på befintliga småhus i Sverige. Det årliga behovet av nya bostäder ligger runt 30-35.000 lägenheter; efter ett dopp till nästan ingenting i början av nittitalet har byggandet nu stabiliserat sig på ca 20.000. Glappet ligger alltså på 10-15.000 lägenheter per år. Ju mer underskottet ackumuleras, desto mer kommer folk att bjuda över varandra för att få en bostad. Och ju mer bostadspriserna ökar, desto mer pengar kan lånas ut. Kurvan från <http://www.ekonomifakta.se/sv/Fakta/Ekonomi/Hushallens-ekonomi/Bostadspriser/>.

65% till ca 55% i ett urval viktigare halvindustrialiserade länder (5). I en del länder har lönerna till och med minskat absolut sett – inte bara i Peru och Ryssland utan också i t.ex. Tyskland.

Fördelarna för finansspekulation på produktionens bekostnad tar sig också andra märkliga former.

Det mest grundläggande är kanske att resurser inte går till nyinvesteringar utan till ett destruktivt profiterande på vad som redan finns, vad den brittiske bankmannen Adair Turner har kallat “asset play”. Begreppet innebär att värdet på något befintligt skrivs upp så att det går att låna ut mer pengar till det; den vanligaste formen är att allt högre lån går till allt dyrare bostäder. Men “asset play” blomstrar också inom produktionen, kanske mest matproduktionen – jordbruk och fiske tvingas skuldsätta sig alltmer för att anpassa sig till en för dem irrationell stordriftsmodell, se kapitlet Stad och land. Lån till nyinvesteringar utgör numera bara en liten minoritet av alla lån, och av denna är investeringar i produktion i sin tur en minoritet (6).

Ett annat utslag är att företagen förlorar intresse för produktion. Exempelvis beskriver den amerikanske ekonomen Clayton Christen-

5. Se t.ex. ILO: *Why have wage shares fallen?*, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_202352.pdf.

6. Dagens Arena 18.10.2013: *Spelet som knäcker ekonomin*, <http://www.dagensarena.se/opinion/spelet-som-knacker-ekonomin/>. Se även Turner m.fl: *The future of finance*, <http://harr123et.files.wordpress.com/2010/07/futureoffinance-chapter11.pdf>

sen hur Dell, förr en av datorteknologins stormakter, spekulerade bort sig själv på outsourcing (7). Kompetens efter kompetens såldes ut för att "trimma utgifterna" tills ingenting blev kvar, utom ett allt innehållslösare varumärke. Och i Sverige bantar AstraZeneca bort alltmer av sin forskning för att teknikerna inte kan garantera vinst från dag ett. Istället belönar sig direktörerna för gamla framgångar (8).

Enligt Christensen beror det hela på dumhet – att ekonomer har fått för sig att vinsten räknad i procent på omsättningen är viktigare än vinstens totalsumma, vilket gynnar så låg omsättning som möjligt. Men det är troligare att kapitalisterna mycket väl vet vad de gör, och att det gör det för att det är *lättare* med kedjebrev än att ta ansvar för en lång produktionskedja.

En annan bisarr effekt är att när investeringarna i produktion står still eller minskar drivs kapitalisterna att invadera områden som de hittills har varit utestängda från, på grund av att deras metoder inte fungerar där, som till exempel skolor och vård – eller polisväsende, eller fängelser. Affärer och myndighetsutövning har därför blandats ihop på ett sätt som för tankarna till det gamla Sovjet, eller till maffian (9).

Det är inte bara offentliga verksamheter som invaderas, utan även producerande företag. Räder mot företag i syfte att stycka dem och sälja av deras tillgångar, s.k. "asset stripping", men också de flesta fusioner kan anses vara exempel på sådant. De flesta fusioner visar sig i efterhand snarast ha försämrat företagen som produktiva enheter samtidigt som de fusionerade företagens ledande personer har kunnat tjäna stora pengar på dem (10).

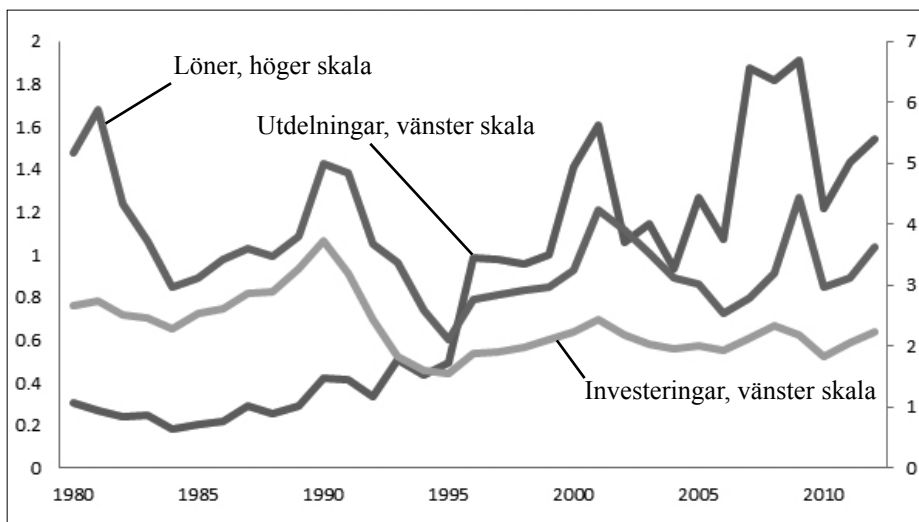
Ytterligare en effekt är de absurda belöningarna för direktörer. Ursprungligen införda för att driva direktörer att fokusera kortsiktigt på aktieägarintressen har de blivit ett självändamål: aktieägare och direk-

7. Clayton Christensen: *How Pursuit of Profits Kills Innovation and the U.S. Economy*, Forbes 18.11.2011, <http://www.forbes.com/sites/stevedenning/2011/11/18/clayton-christensen-how-pursuit-of-profits-kills-innovation-and-the-us-economy/>

8. AstraZeneca har blivit ett skräckexempel, SvD 28.3.2013, http://www.svd.se/naringsliv/branscher/vard-och-bioteknik/astra-zeneca-har-blivit-ett-skrackexempel_8036602.svd

9. Jane Jacobs: *Systems of survival*, Random House 1992, har utrett skillnaden mellan business och myndighetsutövning. Göran Rosenberg: *Plikten, profiten och konsten att vara människa*, Bonniers 2003, fortsätter tankegången. Se även sid 58.

10. Se t.ex. SvD 19.10.2011 *Expert: Därför blir fusioner fiaskon*, http://www.svd.se/naringsliv/nyheter/sverige/expert-darfor-blir-fusioner-fiaskon_6998301.svd

Även i Sverige blir aktieutdelningarna högre ju lägre investeringarna blir. Lars Ahnland: *Mer aktieutdelningar – mindre investeringar*, <http://www.vansterekonomerna.se/artiklar/mer-aktieutdelningar-mindre-investeringar>. Siffrorna betyder kvot av vinsten. Utdelningarna är alltså numera större än vinsten – dvs företagen mjölkas på resurser.

törer tävlar nu med varandra om att förse sig själva med företagens resurser (11).

En sista pervers effekt är banksystemet blir en källa till ekonomiska kollapser istället för ett smörjmedel för produktionen. I sin strävan att hålla kapitalet i rörelse trots att föga investeras i produktion jagar man inte bara efter nya insolventa låntagare. Värdelösa fordringar används också som säkerheter i den bankernas egna spelhåla som går under namnet *derivathandel* och som inte är något annat än vadslagning om framtida möjliga vinster. Eftersom alla banker ägnar sig åt detta sprids de värdelösa fordringarna i systemet och den enes dåliga affärer blir snabbt allas (12).

11. Beskrivs av Ha-Joon Chang i *23 things*, Thing 2. – Direktörers höga belöningar ursäktas ibland med att de presterar bättre på det sättet, men detta är uppenbart fel – avancerade uppgifter kan aldrig drivas till bättre resultat via penningbelöningar, se t.ex Daniel Pink: *Drive – The surprising truth about what motivates us*, Canongate 2011. Se också gärna föredraget från RSA Animate som baseras på boken: <http://www.youtube.com/watch?v=u6XAPnuFjJc>

12. Mark Blyth: *Austerity – the history of a dangerous idea*, Oxford University Press 2013, beskriver någorlunda pedagogiskt hur det går till.

Resonemanget innebär *inte* att det finns goda industrikapitalister och onda finanskapitalister – bara att kapitalister i gemen numera helst ägnar sig åt destruktiv finansspekulation. De är *spelare*, och kallar sig själva så. General Motors, sinnebilden för 40-60-talens produktionskapitalism, ägnade sig under den senaste finansbubblan mest åt finansspekulation; företagsledningen struntade medvetet i produktionen samtidigt som de mutade flyktiga aktieägare med stora utdelningar för att dessa skulle hålla god min. Det var därför staten fick lösa ut dem när bubblan sprack (13).

Detta beror varken på ondska eller girighet, det beror på att det är i finansbranschen vinsterna finns. Det är *lättare* med kedjebrev än med produktion. Och vinsterna kommer att finnas där så länge det inte finns *institutioner som gör spekulativ verksamhet olönsam*, eller i alla fall olönsammare än produktion.

Eller, för att runda av: produktion är en börda som kapitalägare helst inte befattar sig med om de slipper.

Om vi anser oss ha behov av dem måste de därför tvingas till nyttigt arbete. En annan möjlighet är förstås att förse dem med en hygglig pension och låta dem tillbringa resten av livet på Solvalla eller kasinot, och låta någon annan göra jobbet. Men om detta skulle underlätta är oklart. Någon måste göra jobbet att söka efter de bästa investeringarna – och hittills har ingen lyckats visa sig pålitlig därvidlag. Korruptionen lurar på oss alla, i synnerhet på den som hanterar stora resurser.

13. Paul Krugman: *Profits without production*, New York Times 20.6.2013, http://www.nytimes.com/2013/06/21/opinion/krugman-profits-without-production.html?_r=0. Ha-Joon Chang: *23 things they don't tell you about capitalism* behandlar GM-exemplet i två kapitel.

Bygga landet ca 1930: Telefonledningar vid Torneträsk, som samarbete mellan Televerket och L M Ericsson. Foto SVT Bildarkiv.

Bygga landet 2013: Kinesiskbyggt höghastighetståg på kinesiskt spår. Bild från Design Build Source, <http://designbuildsource.com.au/worlds-longest-high-speed-rail-line-to-open-in-china>

Bygga landet

Den socialdemokratiska trettitalsgenerationen har kallats *keynesianer*. Och keynesianism har påståtts betyda att staten konsumerar under dåliga tider för att “stimulera efterfrågan”, och håller igen under goda. Men detta är en snöpt version. Både den keynesianska teorin och den socialdemokratiska praktiken var något mycket mer.

Den keynesianska teorin innebar att staten skulle *investera i produktion och produktionsunderlättande infrastruktur* under dåliga tider. Och den socialdemokratiska praktiken innebar att man investerade för att *bygga landet till folkmajoritetens fördel*. Och vad “bygga landet” innebär har politiker och ekonomer varit eniga om åtminstone sen renässansen (1). Det har inneburit att satsa på att förbättra förutsättningarna för den mest avancerade teknologin som finns för tillfället och att se till att landet finns på topp – och inte bara som laboratorium utan så att det kommer alla till del.

Det är bara den mest avancerade tekniken och industrin som kan skapa välstånd. Ekonomiskt välstånd skapas enligt Reinert genom

- **Teknisk förändring.** Traditionell, förindustriell ekonomi kännetecknas, liksom fortfarande jordbruk och råvaruutvinning, av *avtagande avkastning* – ju mer man producerar där, desto dyrare blir varje ny enhet. Enda sättet att komma ur detta är att hitta på *nya* metoder som uppnår önskad effekt på ett bättre *sätt* än tidigare.
- **Stordrift.** Inom industrin råder *avtagande kostnader* – ju mer man producerar desto billigare blir varje ny enhet. Ju mer man producerar desto större blir alltså överskottet.
- **Arbetsdelning.** Ju fler yrken, desto större samlad kunskap, inklusive “tyst” kunskap, dvs sådan kunskap som sitter i fingrarna och man inte skulle kunna beskriva även om man försökte. Och därmed också desto kunnigare produktion.

1. Erik Reinert: *Global økonomi*, Spartacus 2008.

- **Klungeffekter och synergier.** Teknisk förändring liksom arbetsdelning gynnas av att många olika sorts verksamheter finns **på samma ställe** och kan samarbeta och lära av varandra. För smidig arbetsdelning är korta avstånd antagligen helt nödvändigt.

Men genom industrisamhällets hela historia har det också visat sig att bara de som kan garantera **monopol** på viktiga kunskaper kan behålla sitt välstånd. Det är detta **konkurrens** ytterst går ut på – att se till att man är **bättre** än konkurrenterna. Ett land som inte längre är bättre än andra på någon kunskapskrävande verksamhet blir successivt fattigare.

Det var detta som drabbade Spanien från 1500-talet och framåt. Tidigare hade landet haft en framstående industri – stålet från Toledo var bäst i världen liksom textilerna från Segovia. Men när rikedomerna lättare lät sig plundras i Sydamerika än framställas genom arbete brydde sig de spanska kapitalägarna inte längre om att vidmakthålla denna industri. De “fria kapitalflödena” garanterade på hundrafemtio år att Spanien blev ett u-land – och att de rikedomar som plundrades hamnade på andra ställen än i Spanien.

Det finns en myt att industri är omodernt och att ett rikt land skulle kunna slå sig till ro med att producera “avancerade tjänster” och på det viset bibehålla sitt kunskapsövertag. Men sådan kunskap är boklärdom. Den riktiga kunskapen når man bara när man också **tillämpar** sin kunskap i praktiken (2).

Det finns i konsekvens med detta en mängd **metoder** som politiken kan använda för att styra över resurser till framtidsytande produktion.

Reinerts bok tar främst fasta på hur ett fattigt land ska göra för att bli rikt, men flera av metoderna går att använda även av rika länder som inte vill bli fattiga igen. Viktigast av dem är att se till att de industriella verksamheternas **kärnkunskap kontrolleras lokalt**, och utvecklas i samarbete mellan **olika produktionsled**. Det är bara kunskap om industriella processer som leder till välstånd (3).

2. Framhålls särskilt av Ha-Joon Chang: *23 things they don't tell you about capitalism*, Bloomsbury Press 2010. Se särskilt Thing 9 och 17.

3. Applåderna från både fackföreningar och borgerliga media när svenska industrier köps upp av transnationella företag upphör inte att förvåna. Sådant sägs “tillföra kapital”, men i verkligheten leder det efter några år till att de mest kunskapsbaserade jobben, och därmed de framtida utvecklingsmöjligheterna, flyttar till moderbolagets hemland.

“I flera hundra år baserades Europas handelspolitik på principer om att skaffa sig mesta möjlig industri till det enskilda landet, och samtidigt – om möjligt – skada andra länders industri. Som den tyska ekonomen Friedrich List sa 1841: i flera hundra år var Englands näringspolitik baserad på en enkel regel: importera råvaror och exportera industrivaror.”

Erik Reinert: *Global økonomi*, sid 64.

“Således använde praktiskt taget alla av dagens rika länder nationalistiska metoder (t.ex. tullar, subventioner, restriktioner för främmande investeringar) för att stödja sina egna unga industrier, även om den exakta mixen av använda metoder liksom dess timing och varaktighet varierade mellan länderna.”

Ha-Joon Chang: *Bad samaritans*, sid 60.

En annan metod är **ständig utveckling av nya industriella kompetenser** i samarbete mellan stat och näringsliv – ungefär som när telekombranschen i Sverige utvecklades i samarbete mellan Televerket och Ericsson (4).

En tredje är att se till att man **undviker skyddade verkstäder**, t.ex. genom det finns inhemsk konkurrens, och en närbesläktad är att **undvika inavlade maktkotterier** som blir alltmer inkompetenta och böjda att främja gårdagens idéer. Antagligen gjorde vi ett misstag i Sverige som lät ett litet antal exportföretag dominera näringslivet alldeles för länge (5).

Också **jämlikhet** och **höga arbetarlöner** är en god strategi. Det skapar ett efterfrågetryck som håller industrin vid liv, istället för att göda ett spekulativt fondsparande. Det fördelar om resurserna så att de i nästa skede, genom beskattning, kan användas seriöst till infrastrukt-

4. Ha-Joon Chang berättar i *23 things they don't tell about capitalism* om hur den sydkoreanska staten bokstavligen tvingade sydkoreanska företag att gradera upp sin kunskap och ge sig in i nya branscher de inte hade en aning om.

5. Exempelvis föreslog ekonomerna Alf Johansson och Lars Ekdahl: *Den historiska kompromissen som tillfällig maktallians*, i Häftet för Kritiska Studier 2/96 att socialdemokraterna genom att stödja utveckling av kärnkraft 1980 till exportindustrins fromma istället för utveckling av energihushållning sumpade sin sista chans att få igång en ny stark hemmamarknadsindustri som både kunde ha nytta av stark köpkraft och snabb teknikutveckling. – En lista över metoder finns i den engelska versionen *How rich countries got rich and why poor countries stay poor*, Carroll & Graf 2007.

tur. Och det tvingar företagen att hålla innovationerna på topp för att trots höga löner ändå vara bättre än konkurrenterna. Här har förstås fackföreningar ett ansvar – det är deras roll att se till att välståndet blir spritt, istället för att som idag “ta ansvar” för spekulanternas vinster. Det avslutande kapitlet ska visa vad mer ansvarstagande fackföreningar gjorde förr.

Men *offentliga investeringar* och *politiska riktlinjer* är kärnan. Det land som helt förlitar sig till marknadens nycker akterseglas av länder som tillämpar detta framgångsrikt, och blir fattigt.

Således satsade socialdemokraterna massivt för att bereda plats för den efterkrigstida kondratievvågens två paradgrenar – de anpassade samhället för *massbilism* för att skapa en grund för egen biltillverkning, och de byggde massivt med nya *lügenheter* för att ge plats åt en egen produktion av hushållsmaskiner. Att det höll på alldeles för länge, och att det efter någon generation gick tanketom rutin i det (6), ska inte dölja storheten i att trettittalsgenerationen såg till att epokens spetsindustri fanns inom landet och kunde skapa ett ekonomiskt välstånd och en demokratisk massmedverkan. Dessutom såg de till att hålla lönerna uppe, som ett värde i sig, men också för att tvinga företagen till teknikinvesteringar och innovationer.

I själva verket fullföljde de en gammal tradition. Från Gustav Vasa och framåt har svenska regeringar använt statsmakt för att bygga upp ekonomin. Ha-Joon Chang berättar hur man använde statlig infrastrukturuppbyggnad, tullar och framför allt ett nära samarbete mellan stat och företag som Finspångs bruk och Eskilstunas metallindustri och senare ASEA, SAAB, Ericsson och Astra på ett sätt som för tankarna till senare tiders praktik i Östasien. Även statligt industrispionage och program för att locka utbildad arbetskraft förekom tidigt liksom statliga program för att svenskar skulle lära sig de senaste teknikerna utomlands (7).

Alla länder har använt såna metoder för att bygga landet – England

6. Den tanketomma rutinen när det gäller utveckling av bilsamhället visas av Gunnar Falkemark: *Politik, mobilitet och miljö : om den historiska framväxten av ett ohållbart transportsystem*, Gidlund 2006.

7. Ha-Joon Chang: *Kicking away the ladder*, Anthem 2002. En kortversion finns på http://www.ilocarib.org.tt/trade/documents/economic_policies/SRtrade2003.pdf där redovisningen ovan av den inte så kända svenska anti-liberala vägen till industrialisering och rikedom finns.

Trettioalets svenska regerings syn på näringspolitik

“Produktionen är till för människans skull. Produktionsverktygen är människans verktyg att bygga den materiella grunden för sitt liv. Men i våra moderna samhällen möter vi bilden av en produktionsmekanism som behärskar människorna istället för att behärskas av dem. Under kriserna blir det mera än någonsin klart, hur även de borgerliga klasser, som är kapitalets ägare och förvaltare, står rådvilla och maktlösa inför den ekonomiska ordning, de anses ha skapat, och som kallas den borgerliga eller kapitalistiska. Ingenting kastar ett mera skärande ljus över oförnuftet i denna ordning än det svar, som de arbetslösa massorna får, då de av produktionsmedlens ägare och kapitalets förvaltare begär arbete och bröd. I en värld full av naturtillgångar, som inte utnyttjas, omgivna av överflöd på livsmedel, som inte tas i bruk, får de arbetslösa svaret: Vi är för fattiga för att hålla produktionen i gång, vi har inte råd att låta er arbeta. Den ekonomiska ordningen följer sina egna lagar, som vi inte vågar rubba, och den tillåter inte alla människor att med arbete försörja sig.

Mot denna förödmjukande underkastelse under en ekonomisk mekanism, som är människans egen skapelse, sätter socialdemokraterna det krav som förnuftiga varelser aldrig kan släppa, att människan skall vara herre över sina produktionsverktyg och icke deras slav. Det kan uttryckas på många sätt. I en tid av arbetslöshet tar det närmast formen att alla samhällets medborgare har rätt till arbete, att de därför måste organisera sitt ekonomiska liv, så att de genom samhällets organ bestämmer över arbetstillfällena. Den kontroll över det ekonomiska livet, som här för kräves, den makt över produktionsmedlen, över kapitalet och kapitalets förvaltning, som är nödvändig för att låta människorna arbeta, den blir det medborgarnas uppgift att lägga i samhällets händer.

Att de offentliga arbeten, som socialdemokraterna nu vill sätta igång, endast är ett steg mot ett sådant medborgarnas herravälde över sitt arbete, är för ingen fördolt. Hur långt det ensamt kan leda till lättande av krisen, kan endast erfarenheterna visa. Men det ger tydligt uttryck åt den strävan, som bär upp den socialistiska rörelsen, att frigöra produktionskrafterna ur de fjättrar, som den privatkapitalistiska ordningen pålagt dem, att befria människorna från att vara tjänare under den ekonomiska organisationen och att i stället sätta dem i stånd att behärska den. Det är den verkliga ekonomiska frihet, som är ett värdigt mål för människorna att eftersträva.”

Ernst Wigforss: *Har vi råd att arbeta*, SAP 1932, *nyutgåva Frihet 1983*, finns även på <http://www.folkrorelser.org/rorelsemapp/dokument/wigforss.html>

Hur spekulationsperioder uttrycker sig som marknadsteologisk exegetik

Alla spekulationsperioder utom en efter 1750 har kännetecknats av våldsam övertro på att "marknaden" kan sköta sig själv och att politikens enda roll bör vara att röja undan hindren för marknadens självreglering.

Det var under spekulationsperioden 1775-95 som begreppet "laissez faire" myntades som något önskvärt. De som myntade det var de så kallade *fysio-kraterna*, en grupp godsägare som var less på statlig utvecklingspolitik och krävde att marknaden, dvs de med störst marknadsmakt, dvs de själva, skulle få bestämma. De föll i vanrykte i och med revolutionen; Bastiljen stormades för att den siste antifysiokratiska ministern Necker avskedades.

De teoretiskt ledande under spekulationsperioden 1830-50 var de så kallade Manchesterliberalerna. De krävde också att alla statliga regleringar skulle bort och dessutom all socialpolitik. Stjärnan bland dem, börsmäklaren David Ricardo, är fortfarande teoretisk banerförare för marknadsliberalt tänkande med sina "bevis" för att all statlig industripolitik alltid är missriktad och att ett land bör hålla sig till sina "komparativa fördelar", och hans kompanjon Thomas Malthus politisk ledstjärna för alla som hävdar att all socialpolitik bara leder till att de fattiga får det ännu sämre. De diskrediterades av revolutionerna 1848.

Spekulationsperioden 1875-95 slapp marknadsliberal teologi; i de stormakter som då trängde sig fram, Tyskland och USA, hade sådan alltid varit diskrediterad som en brittisk uppfinning för att gynna brittiskt övervälde. I Tyskland och USA var det industriell förmåga som gällde.

Istället kom marknadsteologin så mycket starkare igen under 1920-talet, då alla ledande ekonomer och politiker trodde att värdet på börsen var liktydigt med landets samlade välstånd. En tro som bröt samman 1929 – men återuppstod med den nya spekulationsperiod som började omkring 1975.

Beträffande marknadsteologins obefintliga verklighetsinnehåll finns en omfattande litteratur. Mest tillgänglig för lekmannen är Erik Reinert: *Global økonomi*. Ganska kort är Paul Krugman: *How did economists get it so wrong?*, New York Times Magazine, 2.9.2009, http://www.nytimes.com/2009/09/06/magazine/06Economic-t.html?ref=paulkrugman&_r=0. Tidigt ute var Amitai Etzioni: *The moral dimension*, Free Press 1988. Andra förslag är Peter Self: *Rolling back the market : economic dogma and political choice*, Macmillan 1999, Stephen Marglin: *The dismal science*, Harvard University Press 2008, och Daniel Ankarloo: *Marknadsmyster*, Etc 2008

Kärnan i kritiken kan överallt sägas vara att marknadsliberalerna *postulerar* att det är si eller så, varpå de sen härleder i många led och kommer fram till slutsatser. Men slutsatserna är ju rätt värdelösa om postulatet är taget ur fria luften.

sen 1500-talet, Frankrike sen 1600-talet, Tyskland, USA och Japan sen 1800-talet, Sydkorea och Kina sen 1900-talet. Många andra länder har försökt men misslyckats av olika skäl, oftast enligt Reinert för att deras försök blivit något av skyddade verkstäder för vänner till det politiska etablissemangen – Ryssland på 1900-talet, många latinamerikanska länder i början av 1900-talet.

Andra har försökt men tvingats avstå. Ett av de tyngst vägande skälen för europeisk kolonialism var att hindra utomeuropeiska länder att bygga landet och bli konkurrenser, säger Reinert och citerar flera av de engelska statsmän som låg bakom det landets kolonialpolitik. Och IMF:s strukturanpassningsplaner, där fattiga men framåtsträvande länder tvingades avveckla sin industri på åtti- och nittitalen har liknats vid en andra kolonialism i syfte att garantera de nordatlantiska ländernas övertag (8). Ytterligare länder har aldrig ens försökt, som t.ex. latinamerikanska länder på 1800-talet och Polen på 1700-talet – Latinamerika förblev fattigt, och Polen försvann.

Idag bygger man landet i Kina. Eller i Brasilien. Eller möjligen i Japan. Men inte i Sverige eller EU. Där är det förbjudet – det skulle kallas “handelshinder” och “att snedvrída marknaden” (9). I Sverige och EU har politiken bakbundit sig själv och kan inte hindra att den ena moderna industrin efter den andra försvinner nån annanstans, köps upp och töms på “assets” eller aldrig uppstår. I Sverige har denna politik förts till sin logiska slutpunkt – det enda som stöds och subventioneras är de mest *lågteknologiska* branscherna, de som skapar *minst* välstånd, typ hushållsnära tjänster. Allt till fördel för något som kallas “marknaden” som i verkligheten bara är finansspekulanternas egenintressen (se ruta på föregående sida).

Finns det då några alternativ? Eller är vi dömda att förslösa vårt arv på kasinoekonomins altare?

8. Ha-Joon Chang: *Kicking away the ladder* och den mer lättillgängliga *Bad samaritans*, Random House 2007

9. Beskrivs t.ex. av Samir Amin: *Beyond liberal globalization: a better or worse world?* i Monthly Review december 2006. Till och med USA har en industripolitik där kärnverksamheter som är viktiga för militären skyddas, t.ex. dataindustrin, säger han, men sådant förbjuder Maastrichtavtalet för Europas del.

En ny kondratievcykel

Carlota Pérez har föreslagit att man kan få fart på ekonomin genom en ny total omstrukturering som tar fasta på datateknologins förmåga att **minska behovet av energi och råvaror drastiskt**, genom mindre spill, genom lättare och mer mångsidiga produkter (10). Det har två fördelar, säger hon: dels kräver det arbete åt alla, och dels är det helt enkelt nödvändigt om man ska kunna skapa någon sorts välstånd för jordens fattiga majoritet. Råvaror och energi räcker inte ens för de rika om de fortsätter att slösa som nu.

Pérez tar fasta på de möjligheter som informationsteknologin skapar – en extrem segmentering av marknaden, kopplad till en lika extrem möjlig segmentering av produktionsenheterna. Folk kan efterfråga alltmer specialiserade produkter, och det är också möjligt att producera dessa billigt för just dessa segmenterade marknader. Detta premierar, säger hon, små kunskapsintensiva företag som lätt låter sig organiseras i klungor snarare än i hierarkiska transnationella företag.

Hittills har, säger hon, informationsteknologin använts för att lokalisera ut verksamheter till låglöneländer, vilket har gynnats just av de låga lönerna där, samt av att energipriserna var så låga på nittitalet att de ökade transporterna inte betydde något. Men dessa förutsättningar är redan i färd med att försvinna, i takt med att de ostasiatiska arbetarna organiserar sig fackligt och att nya oljekällor blir allt dyrare att utvinna. Då kommer det att bli mer möjligt och lönsamt att utnyttja tekniken just till att minska energi och materialåtgång istället – åtminstone om de politiska institutionerna anpassas till detta mål.

Sådana politiska institutioner omfattar t.ex. att **finanssystemet** gynnar produktion istället för pappersinvesteringar, och gynnar små kunskapsintensiva företag, samt en statsmakt som **aktivt styr investeringarna**, ungefär som den kinesiska gör, och styr dem till tekniska nyheter. Dessutom föreslår Pérez en ordentlig satsning på **utbildning** i dessa tekniska nyheter. Plus, givetvis, att man föregriper framtida högre

10. Carlota Pérez: *The financial crisis and the future of innovation: a view of technical change with the aid of history*, The Other Canon Foundation, working papers no 28, <http://hum.ttu.ee/wp/paper28.pdf>. En populärversion finns på OpenEconomy, *After crisis: creative construction*, <http://www.opendemocracy.net/article/economics/email/how-to-make-economic-crisis-creative>

energipriser genom att lägga tuffa **skatter på energi** redan idag, och **minskar behovet av transporter** genom till exempel tätare städer. Allas **tillgång till infrastruktur** är också lika viktigt idag som det var igår, liksom en **omfördelning av inkomsterna nedåt** för att öka köpkraften i samhället.

Innan man avfärdar detta som utopi ska vi påminna oss att det är exakt vad som har gjorts under de gångna kondratiecyklerna. Dvs omstrukturering av samhället, från hantverk till industri, från hästskjuts till järnväg och telegraf, elektrifiering och bilsamhälle, med stöd av kraftiga politiska åtgärder. Det är bara att fortsätta i den traditionen.

Det finns tack och lov också en del praktiska förslag i den riktningen.

Redan 1995 kom ett svenskt omstruktureringsförslag, inriktat på att minska energiförbrukningen i fastigheterna: Olle Erikssons **Bygg om Sverige till bärkraft** (11). Hans syfte var att slå två flugor i en smäll: minska arbetslösheten genom att utföra nyttigt omstruktureringsarbete som annars inte skulle bli av. Tyvärr hände inte mycket, främst för att konservativa fackföreningsledare då såg allt tal om energibesparing som miljöflum och inte värt att ta på allvar, samt förstås den marknadsliberala teologi som härskade under perioden, inte minst inom regeringen.

Förebilden var trettitalets bostadspolitik, som då användes för att snabbvända konjunkturen. Byggsektorn var då som nu den mest lokalt påverkbara branschen; praktiskt taget varenda krona resulterar i lokal produktion. Idag är inte det stora behovet att öka medborgarnas boytor utan att minska fastigheternas miljöpåverkan.

Eriksson identifierar fem områden där förändringar behövs och är möjliga:

- **Energiförsörjningen** behöver ersätta såväl kärnkraft som fossila bränslen, bland annat med att husen byggs om för minskad energiåtgång. Men Eriksson har också tilltro till biobränslen; detta var innan man konstaterade hur stora ytor som krävs för sådana i större skala.
- **Transporterna** måste minskas, vilket för Eriksson i första hand innebär att byggnader "flyttas" till bättre, mer åtkomliga lägen och att anläggningar för kollektivtrafik byggs.
- **Jordbruket** måste ställas om för minskad energiförbrukning; detta är

11. Olle Eriksson: *Bygg om Sverige till bärkraft*, ABFs Idé- och Faktabibliotek 1996.

inte direkt en angelägenhet för den byggbransch Eriksson skriver för men han nämner det ändå och hänvisar till andra källor (12).

- **Industrins investeringar** behöver styras över till energi- och råvarusnålare processer. Det är Pérez huvudkapitel, men Erikson fördjupar sig inte närmare, kanske för att det inte är hans fack.
- **Vatten och avlopp** måste byggas om så att avloppet kan användas direkt i jordbruket. Detta är kanske det mest konkreta i Erikssons förslag, och också det som är lättast; stambyten sker kontinuerligt i alla fall, och att ersätta systemet med ett som skiljer av urin och gör gödningsmedel av denna är varken dyrt eller svårt.

Till alla dessa förslag fogas ekonomiska uppskattningar plus hur många människor det kan ge jobb till. Summa 150.000 jobb, minskade budgetunderskott, och genom sina nyskapande investeringar en injektion till näringslivet var Erikssons bedömning.

Eriksson hoppades att dessa förändringar skulle kunna drivas igenom lokalt och formaliseras genom avtal mellan stat/kommuner och byggbransch. Tyvärr fanns föga intresse på någotdera hållet, och förslagets inflytande blev ungefär lika stort som Miljöförbundet Jordens Vänners skrift **Ställ om** (13), som kom ungefär samtidigt – inspirerande, omedelbart politiskt maktlöst, kanske förhoppningsvis ett pionjärarbete.

Lagom i samband med FN:s misslyckade klimatkonferens i Köpenhamn 2011 presenterade Græsrøddernes Netværk for Bæredygtig Omstilling, GNBO, en skrift, **100.000 jobs med bæredygtig omstilling**. Bakom står Jordens Vänner i Danmark, Byggefagenes Samvirke (danska Byggnads) och de mycket små organisationerna Frie Bønder och

12. Hans källa är *Ekologiskt lantbruk i Dalarna - ett framtidsscenario, Rapport 1992:3* från Dalarnas Forskningsråd som konstaterade att jordbruket i Dalarna skulle vara ungefär lika lönsamt med enbart ekologisk odling som det var i verkligheten 1992, och matpriserna skulle vara ungefär lika höga. Dock skulle jordbruket kräva en fördubbling av antalet yrkesverksamma för att kompensera för den minskade oljan.

13. Miljöförbundet Jordens Vänner: *Ställ om för rättvist miljöutrymme*, 1997, med lokala uppföljningar. En uppdatering skedde 2011 i rapporten *Rättvist miljöutrymme – i går, i dag, i morgon*, <http://www.mjv.se/filer/rattvistmiljoutrymme.pdf>. – Man kan tillägga att miljörelsen har skrivit såna här förslag sen sjuttitalet, exempelvis Alternativ Stads *Lågenergisamhälle men hur?* från 1975. *Ställ om* var en anpassning till svenska förhållanden av holländska Jordens Vänner, Milieudéfenses *Sustainable Netherlands* från 1994.

Permakultur Danmark. Ytterligare ett antal organisationer har anslutit sig, bland annat LO Köpenhamn (14).

Detta förslag, som sakligt sett står mycket nära både Erikssons och MJV:s skrifter från 90-talet, har den oskattbara fördelen att centrala folkrörelseorganisationer står bakom det, för att det ligger i deras medlemmars egenintresse att göra så. Det gör förslaget till *mer* än ett diskussionsinlägg. Det gör det till en *politisk kraft*. Hur långt det bär kan man inte säga för ögonblicket – men det ligger långt före något som finns i Sverige just nu. Även om svenska fackföreningar, främst Byggnads, har låtit sig inspireras av det danska exemplet och dragit igång en egen diskussion på temat. Det är möjligt att det danska exemplet kan få större effekter i Sverige än Erikssons förslag från 90-talet fick.

Skriften har det gemensamt med Pérez förslag att den fäster stor vikt vid att *kunniga hantverkare* skulle kunna sköta verksamheterna bra så mycket bättre än de tunga byråkratiska organisationer och företag som styr produktionen idag. Dess punkter är

- **Matproduktionen** bör styras bort från den stordrift som inte passar den alls, och organiseras som små företag som satsar på kvalitet. Vidareförädling bör ske i nära samband med odlingen, och i första hand ta sikte på att försörja näraliggande städer med mat. Fisket bör läggas om till kustfiske i mindre båtar. Detta skulle, beräknar man, ge ca 40.000 nya arbetsplatser, förutom att det skulle göra båda näringarna mer långsiktigt hållbara.
- **Energiförsörjningen** bör styras in två riktningar: skära ner behovet av energi, och producera den som behövs med vindsnurror och solfångare. Energin för uppvärmning av lokaler kan sänkas till en tredjedel, och mer kan uppnås om produkter görs för att hålla länge och repareras istället för att bytas ut inom ett par år. Detta kan ge ca 20.000 jobb.
- **Transporterna** behandlas likaledes på två sätt: minska behovet, och främja spårtrafik och cykel. Skriften tar klar ställning för täta städer där den mesta kommunikationen kan ske till fots. Förutom att lägga matproduktion nära förbrukarna vill man återindustrialisera Danmark, dvs i större utsträckning än idag producera för sina egna behov (se ruta på nästa sida). 20.000 arbetsplatser skulle detta kunna ge.

14. GNBO: 100.000 jobs med bæredygtig omstilling, 2011, <http://u-no.org/KLIMA%20OG%20BESKaeFTIGELSE4.pdf>

Not om hemmaproducerat

Såväl Pérez som Græsroddernes Netværk är övertygade om att värdet av global handel inte är så stort som gjorts gällande under de senaste 30 åren av spekulationsekonomi. Fördelarna av stordrift måste ställas i relation till fördelarna av korta transporter och nära relationer mellan både olika produktionsled och mellan producenter och konsumenter. Och teknikutvecklingen gynnar det senare.

Detta är ingen ny insikt. Åren före den stora oljerean, då priset på transporter sjönk till nästan ingenting, hade även Keynes omprövat artonhundratalets religiösa tro på frihandel. I ett berömt tal på Dublins universitet pekade han på nackdelarna med fjärrberoende och fördelarna med nära relationer – kamp om marknader och råvaror var knappast ägnat att skapa en fredligare värld, ansåg han, och ägare på andra sidan jordklotet var knappast ägnat att främja ett ansvarigt beteende:

“Jag sympatiserar med dem som vill minimera, snarare än dem som vill maximera, ekonomisk sammanflätning mellan länder. Idéer, kunskap, vetenskap, gästfrihet, resor – de är sådant som av naturen borde vara internationellt. Men låt varorna vara hemvävda närhelst det är rimligt och lämpligt, och framför allt, låt finanserna vara i första hand nationella.”

“Jag är inte övertygad att de ekonomiska fördelarna med internationell arbetsdelning är jämförbar med vad de en gång var. Ni får inte förstå detta som jag driver argumentationen bortom en viss punkt: åtskillig internationell specialisering är nödvändigt i en rationell värld (...) men för en allt vidare räckvidd av industriprodukter, och kanske också jordbruksprodukter, har jag börjat tvivla på om de ekonomiska förlusterna av nationell självförsörjning är stora nog att väga upp fördelarna av att ha produkt och konsumenter i samma nationella, ekonomiska och finansiella organisation.”

John Maynard Keynes, *National Self-Sufficiency*, The Yale Review, Vol. 22, no. 4 (June 1933), pp. 755-769, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/interwar/keynes.htm>

- **Byggnader** behöver som sagt skära ner på den direkta energiförbrukningen för uppvärmning. Men byggbranschen behöver också använda material som håller och som kräver mindre energi att framställa. Programmet anser också att det finns **för mycket** privat bostadsyta i Danmark, men för lite **kollektiv**. Här finns också ett konkret förslag till **hur** förändringen kan ske: det behövs en finansiering som tar hänsyn till långsiktiga effekter och långsiktig ekonomi. Här behövs det också ca 20.000 nya arbetsplatser.

Den oundvikliga frågan om var man ska ta pengarna ifrån besvaras fränt. Det satsas idag så mycket pengar på onyttigheter som motorvägar och statusbyggen att det inte borde vara något problem. Det är bara en fråga om vad man vill satsa på. Begränsning av energianvändningen är dessutom en ren investering som man får igen med ränta när oljekällorna blir mer svårbehandlade och energipriserna går upp.

Förslaget är som sagt inte bara ett förslag utan som man skriver "grunden till en stärkt dialog mellan miljörörelsen och fackföreningsrörelsen, vilket enligt vår uppfattning är en förutsättning för att vi kan hoppas på en ändrad utveckling". Dialogen fortsätter.

Exempelvis i form av debattnätverket **Plan 2 B** där ungefär samma organisationer ingår och är inspirerad av norska *For Velferdsstaten*, se sidan 57. Där är målet breddat, och består inte bara i en omställning till ett ekologiskt hållbart samhälle utan också demokratisering, försvar för välfärden och motstånd till marknadsfundamentalism och social dumpning (15).

Samt i form av demonstrationssamarbeten.

Även i Norge har fack och miljörörelse samarbetat om ett förslag till ökad resurshushållning – **100.000 klimajobber og grønne arbeidsplasser nå!** Det har ett snävare fokus än det danska förslaget och koncentrerar sig på elproduktion och trafik (16).

Bakom förslaget står ett tiotal organisationer, bland annat Fagforbundet och Naturvernforbundet, och det går ut på att man ska använda den sterila norska oljefonden, som idag mest ägnar sig åt aktieklipp, och satsa på **en kedja av vindkraftverk** utefter den norska kusten, plus en utbyggnad av **kollektivtrafik**, både lokal sådan och höghastighets-

15. *Plan 2 B*, <http://plan2b.dk/>

16. Andreas Ytterstad: *100.000 klimajobber og grønne arbeidsplasser nå!*, Gyldendal 2013.

tåg. För detta krävs, menar man, en medveten statlig styrningspolitik liknande den som ledde till oljeutvinningsprojektet på 1970-talet.

Dessutom vill man ha en lokal satsning på energihushållning enligt en modell som har provats i norska kommuner med gott resultat och påminner om skyddsombudens arbete.

Man hänvisar också uttryckligen till keynesiansk investeringspolitik i sin argumentation för förslaget.

Även en grupp brittiska (17) och sydafrikanska (18) fackförbund har dragit igång kampanjer på samma tema, slående nog med samma titel:

One million climate jobs.

Båda kampanjerna fokuserar på ungefär samma områden som den danska – vindsnurror, ombyggnad av hus, minskade transporter, kollektivtrafik och jordbruk. Båda kampanjerna glider över industrins roll, kanske för att initiativtagarna inte har någon direkt koppling dit. Båda kampanjerna baseras på den keynesianska insikten att det är ekonomiskt självförsörjande att sätta arbetslösa händer i arbete, i alla fall så länge det som görs är nyttigt.

Den enda skrift som jag har kunnat finna som utgår från massproduktionsindustrins roll i en omställning är Lars Henrikssons bok *Slutkört*, som handlar om ***hur bilindustrin lätt skulle kunna ställas om till nytigare produktion***, och hur det skulle vara fördelaktigt för den att göra detta, givet massbilismens förmodligen stagnerande roll (19).

Även *Slutkört* säger dock förvånansvärt lite om behovet att göra om själva den industriella apparaten, beroende som denna är av råvaror och energi. Värdet i boken ligger i genomgången av den överdimensionerade ***transportapparaten***. Samt i att den framhåller att industrins viktigaste tillgång är ***kunskapen om hur man massproducerar*** vad det än må vara; dvs att man inte är beroende av att producera just bilar.

Tills vidare får vi dock konstatera att massproduktionsindustrins framtida roll är ganska oklar.

Another future is possible från Cúpula dos povos i Rio de Janeiro 2012

17 *One million climate jobs*, http://www.climate-change-jobs.org/sites/default/files/1MillionClimateJobs_2010.PDF.

18. *One million climate jobs*, <http://climatejobs.org.za/>

19. Lars Henriksson: *Slutkört*, Ordfront 2011.

är en smula unik bland omställningsplaner eftersom den lägger större fokus på maktfrågor och sociala frågor än på ekonomi och ekologi, utan att för den skull negligera de senare (20).

Programmet konstaterar till en början att gängse försök att inkludera miljöeffekter av ekonomisk verksamhet genom att sätta pris på dem och lägga ut dem på marknaden har socialt destruktiva konsekvenser utan att lösa de problem de är till för att lösa (21). Istället vill man gå motsatt väg – att **stärka allmänningarna**, och stärka vanliga husbehovsbrukares rätt till allmänningarna, för att hindra att de plundras och förstörs.

För att lösa klimat- och resurskriserna föreslår man två vägar:

- Basera vår civilisation på **kollektivt bruk** av resurser istället för individuellt. Detta skulle minska behovet av konsumtion; kollektivtrafik istället för privatbilar är ett uppenbart exempel men programmet ger också andra, t.ex. täta städer istället för utspridda bostäder. För att ytterligare minska resursslöseriet föreslår man **standarder** som omöjliggör slit-och-släng-produkter. För att minska behovet av tröstkonsumtion föreslår man minimi- och maximiinkomster för att öka **jämlikheten** i världen – jämlikhet tenderar att minska skryt- och självhävdelsekonsumtionen (22).
- Ett stort program för **klimatjobb** över hela världen. Uppskattningsvis 100 miljoner människor skulle behövas i den investeringsvåg man beräknar för att bygga om världen för en fossilfri framtid, och, som man säger, det enda det kostar är människors arbetskraft vilket finns i överflöd. För naturbrukets del handlar det i första hand om att småbrukarnas rätt garanteras gentemot stordriftsbaserade företag (mer om detta i denna boks kapitel Stad och land).

Ytterligare ett par punkter finns som är av intresse i detta kapitel:

- **Garantera matsäkerheten** genom att begränsa den globala handeln med mat. Varje region bör vara långsiktigt självförsörjande.
- **Reglera finansmarknaderna**, inte bara för att få bort den ökande skuldsättningen och täppa till skattesmithålen, utan också för att öka skattefinansieringen av infrastruktur och offentliga tjänster och skapa en zon av allmänningar där vinstdrivande verksamhet inte tillåts.

20. *Another future is possible*, http://rio20.net/wp-content/uploads/2012/02/Another-Future-is-Possible_english_web.pdf.

21. Se rutan på sidan 69.

22. Detta är en av poängerna i Richard Wilkinson & Kate Pickett: *Jämlikhetsanden*, Karneval 2010.

Programmet är oblidkeligt **basdemokratiskt** när det gäller metoder; det förslår mängder av principer och regler som ska göra det möjligt för folk att så mycket som möjligt själva tillgodose sina behov genom nya och gamla organisationer och nätverk, istället för att bli klienter åt statliga och kapitalistiska organ. Detta inte bara för sin egen skull utan också som ett sätt att minska inflytandet för den **konsumtionskultur** som hotar att fördärva jorden.

Alla förslagen ovan innebär en revitalisering av ekonomin, en kanalisering av resurser från sterilt finansspekulerande till produktiv verksamhet som ger arbete, välstånd och inflytande åt många. Samtidigt borde det leda till mindre miljöförstöring, mindre resursförbrukning, mindre klimatförändring. Trots att vissa miljövänner gärna likställer ekonomisk verksamhet, "BNP", med miljöförstöring är detta inte så konstigt som det låter.

Som den irländske miljöaktivisten och ekonomen Richard Douthwaite har påpekat är det **strävan** efter ekonomisk tillväxt, inte tillväxten **i sig**, som är skadlig (23). Stater och företag jagar efter **makt** åt sig själva för att inte duka under för konkurrenter. Den makten kan de endast få genom att ackumulera anspråk på andras arbete, dvs ekonomiska krediter eller resurser. I denna sin strävan efter ekonomiska resurser går de gärna över lik om de inte ser några andra snabbare sätt – och det är **detta** som går ut över såväl miljön som människorna. Inget säger att en stationär BNP skulle vara skonsammare i det avseendet. Ekonomisk verksamhet **i sig** är neutral – det som betyder något är **vilken** ekonomisk verksamhet som utövas. Och i vems regi och syfte.

Alla de ovan nämnda åtgärderna kan nämligen drivas av många olika aktörer, med olika syften. De kan vara ett led i statlig och kapitalistisk maktsträvan under en rekonstruktionsperiod då de försöker ta tillbaka initiativet efter en framgångsrik folkrörelsemobilisering – vilket väl var vad som hände på 50-talet. Enligt Barry Commoner skapades efterkrigstidens massiva miljöförstöring genom att gamla folkliga mobiliseringsvinster lades under industrikommando och plattades till och paketerades för näringslivets behov (24). Typ det tidiga nittonhundratalets strävan efter folkhälsa som la grunden för DDT-skandalen. Eller arbetarrörelsens strävan efter likvärdig ekonomisk standard som la grunden för massbilismen.

23. Richard Douthwaite: *The growth illusion*, New Society Publishers 1992.

24. Barry Commoner: *Cirkeln sluter sig*, Aldus 1972.

Även ombyggnad för resurshushållning torde kunna användas lika miljömässigt och socialt destruktivt.

Men de nämnda åtgärderna kan också vara ett led i ökad makt för folkliga mobiliseringar, vilket är mindre destruktivt, helt enkelt för att folkrörelser inte kan öka sin makt genom att ackumulera kapital utan bara genom att bygga allianser.

Och de kan, vilket kanske är det troligaste scenariot, vara lite både och, ett resultat av *kamp*. Statlig politik blir i slutänden destruktiv om den inte styrs av folkrörelsemobiliseringar.

Mer om detta i det avslutande kapitlet.

Om den politiska handlingsfrihetens betydelse

Enligt Hubert Schmitz håller den kinesiska vindkraftsindustrin på att erövra hela branschen. Av de tio största vindsnurreföretagen är idag fyra kinesiska.

Kineserna är nämligen ensamma i stånd att förebygga såväl klimathot som allt dyrare fossilbränslekällor eftersom de har politisk handlingsfrihet medan europeer och nordamerikaner är "ekonomiskt bankrutta och politiskt paralyserade" dvs i händerna på fossilbolag och finanshajar för vilka produktiva investeringar är en styggelse.

Schmitz föreslår en politisk allians för att överkomma detta problem, en med bredare bas än bara ett engagemang för långsiktig ekologisk hållbarhet, en som omfattar även engagemang för teknisk och industriell utveckling. Jag instämmer.

Hubert Schmitz: *How does the global power shift affect the low carbon transformation?*, paper for international conference Transformation in a changing climate, June 2013, http://www.ids.ac.uk/files/dmfile/Schmitz_Global_Power_Shift_and_Low_Carbon_Transformation_Oslo2013.pdf

Stad och land – franska bönder demonstrerar i Lyon. Från www.mlyon.fr

Stad och land

Som beskrivits ovan går ekonomisk utveckling ut på att bland annat skapa klungor av verksamheter där många olika specialister eller yrken kan samarbeta nära med varandra. Ju fler yrken, desto mer kunskap, desto effektivare produktion.

Det är på detta vis **städer** har uppstått och blomstrat. I städer kan man lätt utnyttja samarbeten, stordrift och synergier och få ut mer för samma insats än man kan få på landet där det definitionsmässigt finns färre människor som kan samarbeta intimt i komplicerade ekonomiska processer (1). I städer är det **närmare** mellan människor, vilket minskar **transaktionskostnaderna**, dvs kostnader för de besvär som uppstår bara genom att man drar processen runt, se ruta nedan.

Å andra sidan gäller detta inte alla typer av produktion. För vissa typer av produktion kan man minska transaktionskostnaderna ännu mer genom att åka snålskjuts på **naturprocesser**. Dit hör förstås produktion av mat och fiberråvaror som t.ex. trä. Men naturprocesserna drivs av in-

Transaktionskostnader är enligt Nationalencyklopedin "kostnad utöver priset på själva varan eller tjänsten som uppkommer i samband med köp och försäljning, t.ex. kostnader för informationsinsamling." Enligt en av de mest respekterade experterna på transaktionskostnader, Douglass North, ökar dessa hela tiden, åtminstone i USA – från att ha omfattat ca 25% av ekonomin 1870 uppgick de hundra år senare till ca 50% och har knappast minskat sen dess (North: *Understanding the process of economic growth*, Princeton University Press 2005). Det är dock oklart hur mycket av denna ökning som beror på ökade avstånd mellan aktörerna.

1. 1900-talets ledande kritiker av funktionalistiskt stadsbyggande Jane Jacobs har beskrivit mekanismerna i två böcker, *The economy of cities*, Penguin 1969, och *Cities and the wealth of nations; Principles of economic life*, Vintage Books 1985.

fallande solstrålning och kan bara komma till sin rätt om man utnyttjar **arealer** – det är därför man talar om “areella näringar”. Dessa skapar **landsbygd**.

Medan stadsnäringarna tack vare sina synergieffekter har **stordriftsfördelar** har de areella näringarna stordriftsnackdelar, dvs **avtagande avkastning** – ju mer man producerar, desto dyrare blir det. Naturprocesser låter sig inte pressas över en viss gräns utan att man får samma effekt som med amfetamin – kortsiktig ökning betalas med långsiktig utmattning.

Och denna dubbelhet orsakar **konflikter** – samtidigt som den kräver att man tar hänsyn till olikheterna när man utformar en politik för produktion istället för spekulation.

Konflikten är lätt beskriven. Städer kan genom sin anhopning av många människor och genom sina synergivinster ackumulera **makt** hos sina dominerande skikt, som dessa kan använda till att exploatera landsbygden. Som den norske sociologen Stein Rokkan har konstaterat (2) har stadsintressen

- ett **ekonomiskt** överläge som de använder för att besluta om hela landets investeringar så att de gynnar staden mest
- ett **politiskt** överläge som de använder för att kooptera in de landsbygdspolitiker i makten som kommer att svika landsbygdens intressen och främja stadens
- ett **kulturellt** överläge som de använder för att utmåla landsbygdens uttrycksformer som efterblivna, töntiga, “bonniga” och inte värda att ta på allvar, och därmed tysta kritiska opinioner därifrån.

Men staden har också ett övertag i att dess näringar lätt låter sig **monopoliseras**, vilket är svårt inom naturbruket. Och monopol leder som vi alla vet till makt och övervinster för monopolisten medan landsbygden med sin perfekta konkurrens inte ger några vinster alls – om man inte skapar motsvarande monopol via facklig organisering.

Följderna av dessa stadsintressenas makt över de areella näringarna är destruktiva på många sätt.

Naturbruket har vissa inbyggda förutsättningar. Det lider som sagt av **avtagande avkastning**, dvs ju mer man producerar på samma yta desto dyrare blir det. De som ägnar sig åt det arbetar under **perfekt konkur-**

2. Stein Rokkan & Derek Urwin: *Economy, territory, identity*. Sage 1983.

rens dvs konkurrerar med många andra om att sälja nästan identiska produkter, vilket leder till att inkomsten närmar sig existensminimum. Och priserna på världsmarknaden tenderar att **fluktuera kraftigt** och göra all långsiktig planering omöjlig. Från slutet av 1800-talet kunde man därför märka att matproducenternas andel av inkomsterna sjönk alltmer – vi fick en **jordbrukskris**.

I början av 1900-talet försökte man komma till rätta med dessa problem, men valde en modell som hade lika allvarliga problem som dem man försökte lösa (3). För att öka avkastningen försökte man använda "stadsmetoder", dvs **stordrift** med hjälp av stora insatser av energi och kemikalier, vilket ledde till att matkvaliteten sjönk, att jorden förgiftades, att skuldsättningen växte, och att energiförbrukningen ökade starkt (4). Man försökte också lägga över allt större del av bearbetningen av maten på stadsbaserade **industriföretag** vilket ledde till att matkvaliteten sjönk ännu mer och till att lantbrukaren klämdes mellan ännu fler monopol (5). Man försökte dryga ut intäkterna med **statliga bidrag** vilket ledde till en skulddrivande markvärdestegring – "asset play", se sidan 24 – och till en byråkratisering som bara de största jordbruken har resurser att hantera (6).

Detta påminner om Syds underordning under Nord – som även den djupast sett handlar om Syds brist på industriella stadsnäringar och fastlåsning till frikonkurrennsnäringar med avtagande avkastning, som mat- och råvaruproduktion.

Men det finns problem även med **städernas** utveckling. Genom hela 1900-talet har **markspekulation** hindrat att städernas synergier har kunnat utnyttjas fullt ut. Teoretiskt har städernas närheter alla möjligheter att skapa ett stort utbyte för alla. Men i praktiken har bygg- och fas-

3. David Goodman & Michael Redclift: *Refashioning nature – food, ecology & culture*, Routledge 1991.

4. Maten får allt mindre näringsinnehåll rapporterar det brittiska Nutripeople: *Mineral depletion in our soils – a growing problem*, <http://www.nutripeople.co.uk/news?927>. Om energibehovet inom jordbruket kan man läsa i exempelvis *Road to Rio: Improving energy use key challenge for world's food systems*, juni 2012, <http://www.fao.org/news/story/en/item/146971/icode/>

5. T.ex. Corporate Watch: *Encouraging industrial agriculture and destroying small farms worldwide* <http://www.corporatewatch.org/?lid=2601>. Men bara genom att googla *monopolies squeeze farmers* kan man hitta mycket.

6. Markvärdestegringen behandlas av Søren Kjeldsen-Kragh: *Har dansk landbrug valgt et forkert spor?* Tidskrift for Landøkonomi 2/2010.

tighetsintressena motarbetat synergieffekterna genom att främst utveckla **perifera lägen** eftersom marken är billigast där. Däri har de fått stöd av de kommunala professionerna som har utgått från att människors enda påverkan på varandra är att **störa** varandra, att avstånd därför är något positivt, och som därmed har blivit synergiernas fiender – se rutan på motstående sida.

Detta har inte bara skapat långa transportavstånd utan också dyra infrastrukturer, segregation och samarbetshinder. Ett hus i periferin är dubbelt så dyrt att bygga som ett i centrum pga de höga infrastrukturkostnader avstånden vållar (7). Kollektivtrafiken som gick med vinst innan städerna glesades ut måste idag subventioneras med hälften på grund av många och långa linjer per invånare, och kan därför av ekonomiska skäl inte byggas ut mer (8). Pendlingsavstånden är större i storstäderna än i Norrlands inland (9). Skillnaden mellan centrala, attraktiva stadsdelar och perifera, oattraktiva blir himmelsvid och skapar grogrund för segregation (10). Perifera oattraktiva stadsdelar förvandlas till råga på allt till etniska getton för att ingen annan än de som bor där någonsin har ärende dit, vilket bromsar ekonomisk integration vilket i sin tur bidrar till lokala arbetslöshetsfickor (11). Ekonomiska verksamheter kan på de flesta håll i staden inte etableras för att deras tilltänkta kunder och samarbetspartners finns för långt bort eller aldrig har ärende förbi. I praktiken har den glesa staden glesbygdens alla problem men inga av dess fördelar i form av möjligheter till naturbruk.

Den dubbla uppgift vi måste ställa oss är att skapa självstyre för naturbrukets areella näringar samt att återskapa städernas synergier genom kortare avstånd.

7. *Staden och ekonomin*, Stadsförnyelsekommittéerna 1980.

8. Jan-Eric Nilsson: *Kollektivtrafik utan styrning*, Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2011:6, http://www.eso.expertgrupp.se/Uploads/Documents/Rapport_2011_6.pdf

9. Trafikanalys: *Resvaneundersökning*, RVU Sverige 2011-2012

10. Sveriges storstäder som är bland de mest utglesade i Europa är också bland de mest segregerade, enligt Roger Andersson, Uppsala universitet. Se t.ex. *Segregationen klyver Stockholm*, Dagens Nyheter 23.2.2010, <http://www.dn.se/sthlm/segregationen-klyver-stockholm/>. OECD-rapporten *Territorial reviews: Stockholm*, <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/36673908.pdf>, bekräftar bilden: Stockholm hör till de mest segregerade liksom till de där infrastrukturen räcker minst till.

11. Föreslås av Paul Krugman, t.ex. i *Did sprawl kill Horatio Alger*, New York Times 22.7.2013, http://krugman.blogs.nytimes.com/2013/07/22/did-sprawl-kill-horatio-alger/?_r=0

Hur det offentliga gynnar markspekulation och höga transaktionskostnader i städerna

Stadsutglesningens politik uppstod under Napoleon III:s regim i Frankrike, som ett sätt att driva ut "de farliga klasserna" från centrum och undvika framtida revolutioner. Den utvecklades i det edwardska England som ett sätt för medelklassen att på ett ekonomiskt överkomligt vis efterlikna överklassens lantliga, feodalt inspirerade livsstil på säkert håll från den orevliga underklassen. Den fick verklig fart med 1900-talets oljerevolution som inbillade ett redan fördömsfullt planerarskrå att avstånd vore gratis. Bakom alltihop fanns en tankefigur om "social smitta" (not) som måste undvikas, genom att de "farliga klasserna" spreds ut för att kontrolleras bättre och hindrades att ha samröre med varandra.

Denna tankefigur löper sedan genom hela 1900-talet, även hos personer som själva skulle döma ut både Napoleon och det tidiga 1900-talets lorder som djupt reaktionära. Avstånd och isolering har setts som något gott. Närhet till andra människor som något suspekt.

Vilket förstås passade markspekulanterna som hand i handske. För då blev det möjligt att köpa oattraktiv, avlägsen mark billigt och sälja den dyrt, med kommunal medverkan och kommunala subventioner.

Det bör betonas att utglesningen aldrig har varit populär bland folk – och att de styrande alltid har vetat detta. "Vi vet inte hur människor vill bo, men vi vet en sak", skrev t.ex. författarna till *Generalplan för Gubbängen* 1943, "de vill bo i centrum". Och de första hyresförordningarna fick subventioneras för att få hyresgäster, det var först den snabba inflyttningen till städerna efter 1945 som fyllde dem.

Tankefiguren "social smitta" kodifierades på 1930-talet såsom "modernism" eller "funktionalism" och har format hela planerarskråets professionalitet och självbild. Främst trafikplanerarnas, men genom trafikplaneringens institutionellt starka ställning även alla andra planerare. Den börjar idag i viss mån spricka sönder, såväl under tryck från allmänhetens efterfrågan som tryck på de kommunala budgetarna. Det börjar alltså bli möjligt att utmana gamla rutiner.

Not: "Social smitta" fungerade, antog man, som sjukdomssmitta: önskade egenskaper och beteenden "smittade av sig" från bärare till nya "offer". På detta sätt betraktades såväl kriminalitet som önskade politiska ideologier och kampmetoder. Se t.ex. Mats Franzén: *Gatans disciplinering*, Häftet för kritiska studier 5/1982, och Sten O Karlsson: *Arbetsfamiljen och Det Nya Hemmet*, Symposium 1993. Även Jonas Frykman & Orvar Löfgren: *Den kultiverade människan*, Liber 1979, belyser hur man tänkte, liksom Mikael Askergren: *Är djurholmaren människa*, <http://askergren.com/djursholmaren.html>.

Förslag

De mest utvecklade programmen mot ***naturbrukskrisen*** kommer från småbondeinternationalen Via Campesina. Deras nyckelbegrepp är ***mat-suveränitet***, vilket är riktat mot de globala produktionskedjorna och den globala handeln och innebär att maten bör odlas i samma region som den äts, och att den bör odlas och bearbetas på ett sätt som bestäms på platsen.

Runt detta har man sedan sponsrat olika program, utformade för att passa olika platser och regioner i världen.

I Europa lanserade Via Campesina Europa tillsammans med Jordens Vänner Europa ***European Food Declaration*** 2011. Enligt dess punkter bör en ny europeisk jordbrukspolitik:

- betrakta mat som en ***rättighet***, inte som bara en vara
- prioritera ***mat i Europa framför handel***. Europeiska subventioner ska inte användas för att dumpa matpriser på andra kontinenter
- främja ***hälsosamma*** matvanor
- främja ett jordbruk som ***värnar naturen och landsbygdskulturen***, vilket kräver säkra priser
- tillförsäkra ***icke-diskriminerande villkor*** i östra och centrala Europa
- respektera ***lokal natur*** och skydda ändliga resurser
- hålla ***borta genmanipulerade produkter*** och skydda böndernas egna fröer
- ***sluta gynna biobränslen*** och minska transportererna allmänt
- ***garantera transparens*** i hela matkedjan för både producenter och konsumenter
- ***främja korta matkedjor*** mellan odlare och konsument
- ***uppmuntra lokala högkvalitetsprodukter***
- avsätta resurser för att ***barn ska få lära sig*** hur man producerar och tillagar hälsosam mat (12).

Via Campesinas franska medlemsorganisation Confédération Paysanne har sen preciserat detta efter vad som gäller i Frankrike.

12. *European Food Declaration*, <http://www.ukabc.org/european-food-declaration.htm>

- **Håll matpriserna uppe.** Förbjud priser under självkostnadspris. Fixera ett minimipris som referens vid förhandlingar i hela kedjan.
- Främja **matsuveränitet**, dvs stoppa dumpning och stabilisera marknadspriserna. Matsäkerheten måste gå före frihandeln.
- Bygg upp ett **kooperativt system** med lokala marknader, förädling och produktion av insatsvaror. Se till att marknaderna blir transparenta.
- **Håll nere priserna på land** och gör det möjligt att etablera sig. Etablera lokala jordbruksbanker. Stoppa exploatering av jordbruksmark. Stärk kommunala veton mot annan slags exploatering. Stoppa alla statliga bidrag till jordbruk över en viss maxstorlek. Lägg avskräckande skatter på försäljning av jordbruksmark i spekulations-syfte.
- Utveckla det **lokalpolitiska ansvarstagandet**. Gör det möjligt för kommuner att etablera verksamheter som stöder jordbruket.
- **Stöd unga jordbrukare** med lån och garantier. Utbilda jordbrukare i ett diversifierat företagande. Sprid "bästa praktik".
- Bygg upp den **lokala ekonomin** med lokala slakterier, lokala marknader och andra avsättningsmöjligheter, t.ex. till kommunala kök. Utveckla varje regions egna produkter, och bygg upp regionala och lokala styrfunktioner.
- Ändra lagar och forskning som premierar stora jordbruk till att **premiera små**. Upphäv förbudet mot att sälja lokala fröer. Förbjud genmanipulerade produkter.
- Erkänn våra strävanden politiskt (13).

Dess danska systerorganisation Frie Bønder (som bidrog till programmet **100.000 jobs**, se s 38) har också formulerat ett program, med de överordnade målen att sänka skuldsättningen och gå över till ett mer ekologiskt bärkraftigt jordbruk (14).

Bland punkterna finns

- **Sprid egendomsrätten** genom styckning av industrijordbruk. Storlekar på 10-50 ha är realistiska.

13. Confédération Paysanne: *Construisons notre avenir; 10 mesures pour être et devenir paysan*, http://www.confederationpaysanne.fr/sites/1/generique/documents/10_mesures.pdf

14. Frie Bønder: *Fremtiden på landet; Erhvervspolitisk program*, <http://levende-land.dk/program.pdf>

- **Naturen ska respekteras** genom tuffare regler, ökad offentlighet och mindre djurbesättningar. Transport av mat ska minska och såväl bearbetning som avsättning ska ske mer lokalt.
- **Stärk landsbygdkulturen** genom ökad differentiering i näringslivet. Ekologisk hållbarhet ska ingå i utbildningen och jordbruket ska öka sitt internationella samarbete.
- **Lagstifningen** ska främja ett naturvänligt jordbruk, exempelvis genom förbud att äga jordbruksmark som man inte bor på, och genom att skattesystemet gynnar att jordbruk säljs till fortsatt drift.

I Sverige finns inget motsvarande allsidigt program, ännu. Diskussioner pågår. Ett inlägg från Nipakademin i Ramsele föreslår som tilllägg till ovanstående att **diversifierade jordbruk gynnas** skattemässigt för att gynna en diversifierad ekonomi på landsbygden, att **jordbruksutbildningar förläggs till folkhögskolor** för att gynna den demokratiska diskussionen, och att **bosättningen på landsbygden utvecklas mot sammanhållna byar** för att energi, vatten, avfall m.m. lättare ska kunna hanteras. Det bakomliggande målet är att den lantbrukande befolkningen bör fördubblas för att kompensera för minskad olje- och kemiförbrukning (15).

Lever dessa förslag upp till behoven? Ja, åtminstone i sin förlängning.

De **våldsamt svängande världsmarknadspisernas** destruktivitet motverkas av begreppet matsuveränitet, som minimerar världsmarknadens roll. Den **avtagande avkastningen** och den **perfekta konkurrensens** utarmning motverkas av en diversifiering där lantbrukarna själva tar över allt mer av produkternas vidareförädling och försäljning, där vinsterna ligger. De **statliga bidragens** byråkratisering motverkas av att de inriktas mot att skapa infrastrukturer för diversifieringen istället för att betalas ut till lantbrukarna direkt. Och den **överdrivna resursförbrukningen** blir man av med automatiskt när man överger försöken att överleva med hjälp av stordrift.

En grundläggande svaghet har man dock bara börjat röra vid, nämligen landsbygdens **dåliga politiska organisering** som gör att städerna vinner på walkover hela tiden, ekonomiskt, politiskt och kulturellt, enligt Rökkans schema ovan. För att stå emot måste man skapa sina egna synergieffekter. Man måste skapa **politisk rörelse**.

15. Thorsten Laxvik: *Det nya miljonprogrammet*. Outgivet, <http://lokalekonomi.helasverige.se/wp-content/uploads/Thorsten-Laxvik-Lokalekonomidagen-18-april-2013.pdf>

Det hittills radikalaste förslaget för att minska *städernas* kris är **Lindhagenplanen 2.0** från Stockholm (16).

Lindhagenplanen 2.0 är ett program för att “ge plats åt 2000-talets tillväxt i Stockholm” på ett sådant sätt att avstånden kortas och människor kommer närmare varandra. Bakom planen står nätverket Yimby som består av folk i främst Stockholm och Göteborg som vill ha tätare och mer blandade städer; en annan bakgrund till planen är de långa bostadsköerna och de höga bostadspriserna som enligt både politiker och byggbolag åtminstone delvis beror på att “det inte finns någon detaljplanerad mark att bygga på” (17).

Lindhagenplanen 2.0 är uppkallad efter stadsplanen bakom Stockholms innerstad från 1867 och har en strävan att bygga på samma principer som den, fast i 2000-talstappning.

Principerna är:

- **Gör en rimligt bindande stadsplan** för hela staden. Det gjorde man på 1800-talet, medan man idag bara gör små ad hoc-planer – till yttermera visso bara när det finns en bygg- eller fastighetsintressent som trycker på. Om en färdig stadsplan finns som tillåter fördubbling av stadens folkmängd om så vore (som på 1800-talet) kan kommunen kontrollera processen samtidigt som det till skillnad från idag går att bygga omedelbart när det finns ett behov. Och planeringen kan härigenom bli en *politisk* process, öppen för alla.
- **Bygg stad på motorvägsreservat och bullerzoner.** De flesta s.k. trafikleder i Stockholm har inte mer trafik än en genomsnittlig innerstadsgata, och i mindre städer är förstås trafiken ännu mindre. Trafikleder kan därför med fördel göras om till gator kantade av hus. De leder som verkligen har mycket trafik kan grävas ner i tvåvåningsdjupa diken. På så sätt får staden tillgång till tomtmark nog för en kvarts miljon människor, tomtmark som kan säljas och bekosta en infrastruktur av t-bana och spårväg. Ett bonusvärde är att stadsdelar som hittills skiljts åt får bättre förbindelser med varandra.
- **Tillåt byggen på tomtmark med generella byggbestämmelser som enda begränsning.** Den mesta tomtmarken utanför innerstaden är

16. Yimby: *Lindhagenplanen 2.0*, http://www.yimby.se/2012/09/lindhagenplanen-2.0_1310.html

17. SVT 5.5.2013: *Sverige slår rekord i byggpriser*, <http://www.svt.se/nyheter/ekonomi/stora-vinster-bakom-hoga-byggpriser>

föga utnyttjad. Om deras ägare får rätt att bygga i princip vad som helst där så länge ingen regel bryts (som på 1800-talet) kan glesa stadsdelar förvandlas till täta utan att man behöver offra parker och skogar. Förslaget kräver ingen kommunal byråkrati alls för de enskilda byggprojekten, utom en inspektion i slutändan för att konstatera om någon regel brutits, plus förstås en politisk process för att slå fast de generella reglerna. Hur mycket detta kan ge i termer av nya hus är oklart, en fingervisning kan vara att Stockholms innerstad har plats för närmare tio gånger så många boende och arbetande per hektar som närförorterna – vilket är hemligheten bakom dess attraktivitet och synergiskapande förmåga, för övrigt.

- **Genomkorsa staden med storgator.** Nästan allt som byggts under 1900-talet har byggts utifrån principen att all kommunikation ska äga rum *utanför* stadsdelarna. Följden av detta har blivit att de enda ställen som går att etablera verksamhet på som vänder sig till hela stan är vid motorvägskorsen utanför städerna. Storgator som skär igenom hela staden (som på 1800-talet) bryter med denna princip och skapar gott om attraktiva lägen som är åtkomliga även för icke-bilister.
- **Bort med all zonerings.** Tillåt byggande av alla slags byggnader på

Lindhagenplanens förslag till hur området runt Södertäljevägen kan utvecklas från trafikslum till stad. E4:an grävs ner i ett dike mitt i den breda boulevarden. Skissens torg ersätter den såkallade Trafikplats Västertorp.

all tomtmark. Detta kan leda till maximal blandning vilket i sin tur bör skapa förutsättningar för minimala avstånd. Istället införs regler som gynnar det man vill främja på respektive plats, exempelvis bostäder i kvarter som domineras av arbetsplatser eller butiker, eller regler om lägsta tillåtna markutnyttjande för att hindra slöseri med det enda det råder brist på i en stad, mark. Givetvis kan man undanta kraftigt störande verksamheter om man vill, men det gör man då med en generell regel.

- **Kollektivtrafiknät istället för bläckfisk.** Detta är en princip som har speciell bäring på Stockholm där all seriös kollektivtrafik går in mot centrum; för att vidga centrum gynnas också spårtrafik diagonalt och cirkulärt.

Lindhagenplanen löser inte alla problem; ett särskilt sådant är **vem** som ska bryta igenom de gamla rutinerna och se till att nya etableras. Ett annat är vad som händer med de perifera stadsdelar som en tillväxt “inifrån” skulle göra överflödiga; måste de rivas? eller kan de förvandlas till självförsörjande småstäder som lever på att sälja produkter till storstäderna?

Yimby är ingen massrörelse och har inte heller ambitioner att bli någon. Främst är Lindhagenplanen 2.0 en idéskiss som andra kan bygga vidare på och vidareutveckla för andra utspridda städer i landet. Värdet ligger i att det för första gången finns formulerat något att ta ställning till, som bryter mot det gamla mönstret av nya perifera förorter förbundna med varandra och med stadscentrum genom biltrafikleder. För första gången finns en praktisk modell till hur 1900-talets transportberoende städer kan bli **närmare och billigare**.

Ovan: Aktionen Uncut UK ockuperar ett bankkontor och etablerar en tillfällig bostad för bostadslösa i protest mot sociala nedskärningar i februari 2011. Man har konstaterat att företagens skattefusk ensamt skulle kunna betala hela hålet i statsbudgeten. Från london.indymedia.org.

Nedan: En av alla protester mot arbetslösheten i Spanien efter nedskärningarna. Från SeriouslySpain.com.

Social säkerhet

Sedan eran av lönsam produktion och full sysselsättning vissnade runt 1975 har en stor del av de styrandes energi gått åt till att skära i folkmajoritetens levnadsstandard. Produktion kräver massmedverkan och därmed eftergifter, spekulation inte.

I stort sett kan man dock säga att nedskärningsförsöken inte har varit särskilt framgångsrika. Motståndet är kompakt över hela världen. Men vissa strategier har varit framgångsrikare än andra.

Det har varit jämförelsevis lätt att urholka *anställningstryggheten* och skapa ett icke integrerat, tillfällighetsarbetande s.k. *prekariat* som står utanför trygghetssystemen (1). I större delen av världen har det bara handlat om att göra ingenting. I den rika världen har den ökade arbetslöshet som "naturligt" följer på minskade investeringar skött om den saken. I den inte så rika majoritetsvärlden har naturkatastrofer, dumpning av i-landsproducerad mat och naturlig folkökning mångdubblat stadsbefolkningen sedan 1975, och därmed mångdubblat dem som slåss om en försörjning där. Samtidigt har spekulationsekonomin "naturliga" arbetslöshet förvärrats av IMF:s påtvingade strukturanpassningsplaner och WTO:s stadgar, som förbjuder stater att använda politiska medel för att främja sin industri. Den moderna industrisektorn har därför förblivit obetydlig – med undantag i de länder där man har haft makt att strunta i dessa organs önskemål (2). En del av detta spiller också över på i-länderna dit många av de överflödiga tar sin tillflykt; dessa flyktingar hamnar på grund av sin icke-medborgarstatus automatiskt i prekariatet.

1. Guy Standing: *Prekariatet*, Daidalos 2013

2. Joseph Stiglitz: *Globaliseringen och dess kritiker*, Leopard 2003, kan väl sägas vara klassikern som beskriver hur slakten på sydländernas industri gick till. Erik Reinert: *How rich countries got rich and why poor countries stay poor* fyller på. Mike Davis: *Slum – världens storstäder*, Arkiv 2007, visar bland annat vad konsekvenserna blir för stadsborna.

De reguljära anställningarnas andel har därför minskat relativt sett, och på grund av den ökade konkurrensen mellan många desperata människor också absolut.

Däremot har det varit svårare att skära i *de offentliga trygghetssystemen*. Ty detta kräver en politisk handling, och det normala har då varit att folk har revolterat. Med början i Peru 1975 bröt det ut ungefär tio så kallade IMF-revolter om året fram till sekelskiftet 2000, oftast framkallade av IMF-påtvingade nedskärningar (3). Dessa revolter var en av de trådar varav folkrörelsevågen 1992-2001 bestod. Även i iländer där man inte har behövt bekymra sig om IMF har nedskärningar knappast varit någon valvinnare, och faktiska försök i den vägen har ofta mötts med ilska.

Man har därför tvingats gå fram mer indirekt.

Den metod som har slagit igenom i hela världen är den så kallade *New Public Management*. Dess syfte är att göra nedskärningen *automatisk* så att politikerna slipper ta ansvar för den, och mekanismen är att göra stat och kommun så lika business som möjligt och få dem som ansvarar för driften att själva sänka ambitioner och kvalitet. Några av inslagen är

- offentliga tjänster styrs efter *lönsamhetskriterier* och/eller rigida avtalsparagrafer istället för efter likvärdighet, förutsägbarhet, kvalitet, långsiktig hållbarhet och andra politiskt och/eller mellanmänniskt bestämda mål
- verksamheten styrs internt av *detaljerade kvantitativa mått* satta av ekonomer istället för generella kvalitativa satta utifrån politik, yrkeskoder och viljan att göra ett bra jobb (4)
- myndigheters inbördes relationer styrs av *konkurrens* och marknadsliknande arrangemang, t.ex. kontrakt som regleras juridiskt istället för politiskt
- förhållandena mellan chefer och icke-chefer blir mer *hierarkiska*, med ökande löneskillnader och mer övervakning och kontroll

3. John Walton & David Seddon: *Free markets & food riots; the politics of global adjustment*, Blackwell 1994.

4. Se t.ex. Bent Sofus Tranøy: *Målbart idioti*, http://helsetjenesteaksjonen.no/wp-content/uploads/2013/06/2013.06.08_Maalbart-idioti_KK.pdf, med uppföljaren *New Public Paranoia*. <http://wp.respublica.no/?p=4577>. NPM bygger, säger Tranøy, på en senpositivistisk vanföreställning att allt väsentligt kan mätas, och drivs fram av chefs-tjänstemännens skräck för att man inte ska kunna dokumentera att man är rationell och målmedveten.

- politikers möjlighet att kontrollera byråkratin förhindras genom att all **direktkontakt** mellan politiker och verksamheter förbjuds
- allmänheten betraktas som **kunder** med rätt att komma och gå istället för medborgare med rätt att ställa **krav** (5).

Fördelen med dessa anordningar, ur överhetssynpunkt, är att varje enskilt införande av en NPM-punkt inte märks så mycket, det är den samlade effekten som märks: en succesiv nedbantning, rigidare regler för verksamheten, minskade rättigheter för undersåtarna, och en polarisering mellan klienter som är lönsamma och sådana som är olönsamma, sett ur verksamhetens synvinkel. En extra fördel är att en NPM-slimmad verksamhet är lättare att avyttra på marknaden – exempelvis till dess chef att driva som privat företag (6).

Nackdelen, enligt Christensen, är ett ökat förakt för politiker som inte ens tycks ha makt över den offentliga verksamheten. Nackdelen är paradoxalt nog också ökade kostnader, eftersom varje enskilt myndighetssegment strävar efter att göra vinster på andra myndighetssegments bekostnad; ett begrepp som karakteristiskt nog har blivit populärt under NPM-eran är **stuprörssående**: varje avdelning är sig själv nog.

Protesterna mot NPM har i första hand inte kommit från allmänheten, medborgarna, utan från dem som tvingas **arbeta** i en NPM-styrd verksamhet. Kritiken har tenderat att rikta in sig på NPM-modellernas **övervaknings- och mätmani** och den **misstroendekultur** som ligger bakom dem. Personalen förutsätts fuska, och för att bevisa att de inte fuskar tvingas de ägna stor del av sin arbetstid åt att fylla i rapporter. Deras egentliga arbete blir lidande, eller måste göras på övertid (7).

5. Tom Christensen: *Forvaltingspolitikk og New Public Management*, ur T. Christensen, M. Egeberg, H.O. Larsen, P. Lægreid og P.G. Roness: *Forvaltning og politikk*. Oslo: Universitetsforlaget. 2007. Se också Tom Christensen & Per Lægreid: *Transcending New Public Management*, Ashgate 2007. Mer populärt hållet är det som finns om NPM på For velferdsstatens sida om *markedsretting*, <http://www.velferdsstaten.no/tema/markedsretting/>. Braständare i Sverige blev Maciej Zarembas artikelserie *Den olönsamma patienten* i DN vintern 2013, <http://www.dn.se/stories/stories-kultur/den-olonsamma-patienten/>, nu också utgiven som bok.

6. John Ralston Saul: *Den omedvetna civilisationen*, Daidalos 1998, menar att möjligheten för offentliganställda chefstjänstemän att göra privata, och mer lönande, karriärer är NPM:s främsta drivkraft.

7. Det är t.ex. innebörden i artikeln *Våra yrken har kidnappats av ekonomernas modeller*, DN Debatt 24.6.2013, av ordförandena i Polisförbundet, Läkareförbundet och Lärarnas Riksförbund, <http://www.dn.se/debatt/vara-yrken-har-kidnappats-av-ekonomernas-modeller/>

Varför marknad inte passar i välfärd och infrastruktur

Skälet till att vinstintressen inte passar i välfärd och infrastruktur är inte att det är "fult" eller "omoraliskt att tjäna pengar på sjuka" eller något sådant. Det är att det styr åt fel håll.

Offentlig välfärd kännetecknas av att den styrs av allas lika rätt, men att det inte är så lätt för den enskilde att göra gällande denna rätt, bland annat för att hen har så mycket mindre kunskap än den som tillhandahåller välfärden. Utförarens profiterande på den enskilde måste därför förebyggas, normalt av att de är hårt regelstyrda. Som Jesper Meijling uttrycker det:

"I en växande marknad av mer normalt snitt kan ett vinstdrivande företag expandera fritt, man kan investera och kosta på, och självständigt sätta gränserna i förhållande till hur utsikterna råkar se ut.

Det borde inte vara så fruktansvärt svårt att inse hur vi i den skattefinansierade vårdapparaten befinner oss i en närmast motsatt situation: en avgränsad, budgetstyrd, tämligen färdigdefinierad verksamhet som auktioneras ut som den är. Därför kan inte vinsten skapas och ökas genom en expansion utåt – den möjligheten är stängd. Det ekonomiska expansionsutrymme som återstår för en vinstdrivande verksamhet är då bara att "pressa inåt", mot det som har någon form av rörlighet inuti verksamheten: kostnader, behov, trygghetsnivåer, hygien-nivåer och så vidare."

Jesper Meijling: *Naiva politiker har själva skapat problemen i vården*, DN 19.11.2011, <http://www.dn.se/debatt/naiva-politiker-har-sjalva-skatat-problemen-i-varden/>

Infrastruktur kännetecknas av att värdet för samhället ökar ju mer den används, samt av att den är ett *system* där enskilda delar inte kan brytas loss utan att helheten fungerar sämre. Som det uttrycks av Mikael Nyberg:

"1988 påbörjade Sverige, påhejat av kommissionen i Bryssel, som första land i Europa en upplösning av den statligt samordnade järnvägen. Hädanefter skulle marknadsmekanismer och prissignaler styra. Det gick som det gick. (...)

Så kallade indirekta underhållskostnader har mer än fördubblats på sju år. Färre är ute på banvallarna och byter kontaktledning och växlar, fler sitter på kontoren och räknar på kontrakt. (...) Det yrkeskunnande som höll vagnarna rena och tåg och bana i skick sätts på undantag i vinstjaktet. Bemanningsföretag skickar ut oerfarna i livsfarlig spårmiljö, duktiga hantverkare tvingas utföra fuskjobb och de kunskaper som självständiga arbetslag genom åren samlat på sig skingras i upphandlingar och företagsaffärer."

Mikael Nyberg: *Urspårad vinstjakt*, Aftonbladet 27.10.2011, <http://www.aftonbladet.se/kultur/article13843499.ab>

Det första organiserade motdraget från personalen kom från Norge. Det var tio läkare som drog igång ett upprop för ett alternativ till NPM våren 2013 som utvecklade sig till något av en rörelse, *Helsetjenesteaksjonen*. Uppropets punkter kan sammanfattas:

- Läkarens enda överordnade bör vara *patienten* (vilket förstås kan generaliseras till andra offentliga tjänster och professioner)
- Politikerna bör *ta tillbaka makten* från administratörerna
- Politikerna ska däremot inte lägga sig i detaljer. De ska sätta upp *mål*
- *Avskaffa styrelser* utan professionell bakgrund, och avskaffa marknadsstyrda hälsoföretag
- Bort med *internt köp och sälj*
- Skilj mellan *investering och drift*
- Ersätt kontrollfunktioner och byråkratiska strukturer, dvs NPM:s kärna, med professionella normer och *öppenhet*. Visa elementär *tillit* till personalen.

De tio läkarna uppmanar dessutom till solidaritet och full öppenhet om verksamheten, inte minst när det gäller vilka ekonomiska resurser som finns (8).

En bredare aktion för offentlig välfärd startade i Norge redan 1999 av ett antal fackförbund och nu har ett trettital riksorganisationer som medlemmar – *For velferdsstaten*. Dess plattform innehåller

- Utveckla den offentliga sektorn med stöd av de *anställdas kunskap och brukarnas behov*
- Värna om *rättigheter* och motstånd mot behovsprövningar
- *Jämna ut inkomstskillnader* nationellt och globalt
- Stärk den *demokratiska styrningen* av samhällets resurser och motverka marknadsstyrning
- Värna *lokal och nationell självbestämmanderätt* och stå emot globala kapitalrörelser
- Stå emot *anbud och konkurrens* inom välfärdssektorn
- Ge tillräckligt med *medel* inom välfärdssektorn för att den ska kunna sköta sin uppgift (9)

8. <http://helsetjenesteaksjonen.no/>. Punkterna publicerades först i artikeln *Ta faget tilbake*, Tidsskrift for Den norske legeforening nr 6/2013, <http://tidsskriftet.no/article/2987819>

9. For velferdsstatens plattform finns på <http://www.velferdsstaten.no/hvem-er-vi/plattform/>

Gustav Möllers sociala säkerhetssystem

“Det dåtida socialförsäkringssystemet vilade på liberala föreställningar om att en försäkringsavgift konstituerade en kontraktssenlig rätt till hjälp till självhjälp. Detta var rena bedrägeriet – hävdade Steincke //dansk socialdemokrat, socialminister på 30-talet, JW// – när det gällde en obligatorisk, av staten pålagd avgift, som ingenting annat var än en form för regressiv beskattning.

Mot dessa överlevade ideologier satte Steincke en ny rättsprincip: den behövande skall kunna göra gällande en tvingande rätt gentemot det allmänna. Stöd – utan behovsprövning – skall utgå när vissa i lag fastställda kriterier föreligger.”

“Steincke ville att folkrörelsernas förtroendemän alltså skulle ha hand om sjuk- och arbetslöshetskassorna när staten övertog ansvaret. Och i Norge hade arbetarledaren Martin Tranmæl skrivit: ‘kommunerne gir mere plads for personlig og stedlig initiativ, har lettere oversigt og bedre kontrol og forebygger den makt-samling og det byråkrati, som har så uhyre let for at samle sig i en statsledelse’ (M Tranmæl, *Socialisme*, Kristiania 1918).

De svenska reformerna följde från början dessa mönster.

Arbetslöshets- och sjukförsäkringskassornas förtroendemän skulle alltså ha hand om kontakten med de försäkrade, då försäkringen blev obligatorisk. De hade haft medlemmarnas förtroende i de frivilliga kassorna och hade utsetts efter andra grunder än byråkratin. Den ursprungliga sjukförsäkringsreformen av 1947 – Gustav Möllers – omfattade en obligatorisk grundförsäkring lika för alla men var påbyggd med en frivillig försäkring, som alltså krävde engagerade förtroendemän för att fungera väl. (1955 förstatligades emellertid sjukförsäkringskassorna, befolkningen indelades automatiskt i sjukförsäkringsklasser efter arbetsinkomst, funktionärerna blev en registrerande och kontrollerande byråkrati, som även slök de kommunala pensionsnämnderna 1963.)

Kommunernas förtroendemän fick uppgiften att bygga och driva välfärdsstatens omfattande infrastruktur – sjukhusen, ålderdomshemmen, barnavårdsinstitutionerna, pensionärshemmen – och på kommunerna lades också ansvaret för bostadsförsörjningen. Man bröt den kommunala sparsamhetslinjen genom initiativstimulerande statsbidrag. Förtroendemännen, funktionärerna och tjänstemännen i kommunerna rekryterades i regel efter andra principer än statens ämbetsmän. De var framförallt mera exekutiva: kunde sätta spaden i jorden.

Välfärdsstatens administration kom sålunda till största delen att ligga utanför den gamla statsförvaltningens organ, till 95 procent skulle man kunna säga om siffran blott ges symbolvärde och inte statistisk innebörd.”

Ur Per Nyström: *Välfärdsstaten och dess styrningsmekanismer*, i I folkets tjänst, Ordfront 1983.

Sex år senare, 2005, bildades nätverket *Gemensam Välfärd* i Sverige av Attac Malmö, SEKO Skåne, Transportarbetareförbundet Skåne och Jordens Vänner Malmö-Lund på ett liknande program. Detta betonar dock tydligare att offentliga verksamheter är en *infrastruktur* som behövs för att hela samhället ska fungera och som inte kan bedömas snävt företagsekonomiskt (10).

Inkludera

Det alla dessa program har gemensamt är att de vill bevara de offentliga säkerhetssystemen som de var ungefär 1990, och motverka den urholkning som skett som en följd av spekulationsekonomin. Det är hedervärt nog. Förutom att vinstmotivet inte går att blanda med en verksamhet vars drivkraft är *allas lika rätt* (11) styr kommersialiseringen av välfärden kapital till rutinverksamheter vilket hindrar nyinvesteringar i *utveckling av produktionen* (12). Inför en ny kondratievcykel är det viktigt att kapitalet styrs till det senare istället för att snylta på verksamheter som betalas över skatten och som sköts lika väl eller bättre på traditionellt vis.

Men de sociala säkerhetsnät vars uppbyggnad var intimt sammankopplad med den keynesianska politiken i Skandinavien under 30-40-talen hade vidare syften än så. Huvudsyftet var att *inkludera* alla i samhället – utan privilegierade eller eftersatta, utan kelgrisar eller styvbarn,

10. Gemensam Välfärds formerande upprop finns på <http://gemensamvalfard.se/om-oss/uppropet/>

11. John Donahue: *Den svåra konsten att privatisera*, SNS 1992. Bo Rothstein har sammanfattat i Expressen: <http://www.expressen.se/debatt/bo-rothstein-forskare-har-varnat-for-vinstdriven-varld/>: Det låter sig lätt göras att köpa en färdig produkt. Men när det gäller omsorg till gamla eller sjuka, eller ta hand om barn, är det själva processen som är produkten, och den låter sig inte specificeras i kontraktsparagrafer. Den som köper köper alltid grisen i säcken. – Douglass North har vidgat frågeställningen: huruvida man låter marknad eller statsreglering sköta en verksamhet beror på vad som är billigast för just den verksamheten säger han; ibland är marknaden helt enkelt för dyr att kontrollera. Se North: *Understanding the process of economic change*, Princeton University Press 2005, där han också slår fast hälsovård som paradexemplet på en verksamhet som är dyr att kommersialisera utan att förlora kvalitet. Se vidare rutan på förra uppslaget.

12. En av huvudpoängerna i John Ralston Saul: *Den omedvetna civilisationen*.

som Per Albin Hansson uttryckte det – att **bibehålla arbetskraftens kvalitet** och att göra det möjligt för den arbetande att försörja sig under en livstid samtidigt som samhället kunde tillgodogöra sig **frukterna av arbetet över tid**. För trettitalsgenerationen var det en självklarhet både att den som inte arbetade också över tid förlorade förmågan att göra detta på ett fullgott sätt, och att en icke arbetad dag var en **förlust**, inte en besparing (13).

Från början var också deras program grundat på **absoluta rättigheter, fackliga avtal** och så lång som möjligt **självförvaltning**. Misstron mot byråkratin var total, enligt Per Nyström, statssekreterare i socialdepartementet i uppbyggnadsfasen. Programmet, som formades i kamp mot godtyckliga och moraliserande byråkrater inte minst i dåtidens arbetsförmedling, Arbetskommissionen, genomfördes dock aldrig fullt ut; redan 1955 började byråkratin ta tillbaka kontrollen enligt Nyström. Men under programmets stora tid infördes till exempel sjukskrivning obligatoriskt grundad på läkares intyg och arbetslöshetspenning administrerad av den arbetslöses fackförening. Som övervakande myndighet föredrog man kommunerna, som på den tiden inte var de byråkratiska kolosser de är numera, utan styrda av politiker som skolats av folkrörelser (se ruta på föregående uppslag).

Sedan dess har principen om generell välfärdspolitik urholkats till fördel för byråkratisk **selektivitet och behovsprövning**. Utvecklingen har accelererat ju mer investeringarna har minskat och ju fler som har stötts ut från den reguljära arbetsmarknaden. Arbetsmarknadspolitiken har blivit ett medel för **moralisering och kontroll**, inte sällan kontraproduktiv i förhållande till de uttalade målen att se till att folk gör något nyttigt – men mycket produktiv i det outtalade syftet att skapa parias som tar varje jobb oavsett hur dåligt det är, hellre än att svälta. Sjukförsäkringssystemet har blivit ett medel för att “fattiggöra” människor, i samma syfte. Mycket som är gratis i livet har rensats bort, allt från parkbänkar till kommunbibliotek, ytligt sett för att skära i offentliga budgetar – men vad som skärs bort har en tendens att vara de gratis andningshål som utnyttjas av samhällets mindre välbärgade och välanpassade medborgare.

Frågan är om det finns någon politik för generell välfärd någonstans

13. Per Nyström: *Välfärdsstaten och dess styrningsmekanismer*, i I folkets tjänst, Ordfront 1983. Programmet fick sin klassiska utformning i Ernst Wigforss: *Har vi råd att arbeta?* se sid 33. Se också rutan på sidan 64.

idag – inriktat på total inkludering av alla, och med syftet att mobilisera allas krafter i att bygga upp ett bättre samhälle.

Jo, det gör det.

Den socialdemokratiska trettitalsgenerationen baserade sitt samhälle “utan privilegierade eller eftersatta, utan kelgrisar eller styvbarn” på två ben: full sysselsättning genom att bygga landet, och garanterad inkomst även för dem som av olika skäl inte kunde försörja sig själva. Men just dessa “olika skäl” blev sedan den bakdörr genom vilken överhetssamhället kunde ta tillbaka makten. Ty skäl kan alltid ifrågasättas av den som vill det.

Därför har ett nytt upplägg vunnit ett växande stöd från allt fler organisationer – en **garanterad grundinkomst** för alla, oavsett skäl (14).

En sådan garanterad grundinkomst skulle ha flera fördelar:

- även folk med osäkra arbetsvillkor skulle vinna **rättssäkerhet och kontroll över sin tid** och slippa jaga omkring i improduktiva sysselsättningar i syfte att leva ner till byråkratiernas moralism
- det skulle bli ett **slut på pressen nedåt** på löner och anställningsvillkor eftersom ingen vore piskad av nöd att ta alltför usla jobb
- detta skulle i sin tur bidra till den **omfördelning av inkomsterna** nedåt som förbättrar köpkraften och ger ett underlag för en ny konratievcykel
- det skulle också få fart på den **tekniska utveckling** som uppstår när företag strävar efter att ersätta högavlönade arbetare med maskiner
- det skulle innebära en uppvärdering av allt det **arbete som utförs utanför marknaden** och som idag inte räknas
- det skulle skapa ett **tolerantare och välvilligare samhälle** eftersom människor som lever under säkerhet tenderar att vara tolerantare än de som lever på kanten till misär (15)
- det skulle även skapa ett **mer solidariskt samhälle**; som den gener-

14. Konceptet är mer populärt i Sydeuropa och Tyskland än här. Framträdande organisationer är t.ex. *Grundeinkommen*, <http://grundeinkommen.de/>, *BIN Italia*, <http://www.bin-italia.org>, och *Red Renta Basica*, <http://www.redrentabasica.org/>, (men det har också varit ett populärt tema hos Los Indignados). Internationellt finns en grupp *BIEN*, <http://www.basicincome.org/bien/>, som förefaller ganska akademisk, men har kontakter med de mer kampanjinriktade organisationerna ovan samt många andra.

15. Exempelvis rekryterar fascistiska rörelser i stor utsträckning människor i prekära omständigheter som rivaliserar om samhällets smulor med andra människor i prekära omständigheter, enligt Guy Standing. Med grundtryggheten garanterad skulle sådant försvinna.

ella välfärdens försvarare väl vet försvaras rättigheter bättre om de delas lika av alla än om bara de fattigaste drar fördel av dem

- och en hel onödig byråkrati skulle kunna *sparas in*.

Detaljerna, liksom nivån, liksom finansieringen av förslaget, skiljer sig förstås åt bland alla de organisationer som har föreslagit en garanterad grundinkomst. Men eftersom grundproblemet i ekonomin idag är att för många improduktiva resurser samlas i finanskapitalet finns inget principiellt problem med en finansiering. Det är bara fråga om teknikaliteter. Och makt.

Likaledes kan det råda oenighet om vilka som ska omfattas av grundinkomsten. Bör den t.ex inkludera migranter – vilket *Another future is possible* förefaller luta åt – eller bör man kunna tänka sig olika slags rättigheter, uppskivade som en tårta, med olika sorts kvalifikationer, vilket förefaller diskuteras inom *BIEN* (16)? Men även detta torde så småningom avgöras av politik och pragmatiska hänsynstaganden.

Programmet gör inte mycket åt utstötningsmekanismernas allvarligaste följd – att de *onödiggörklarar* människor. Men inte heller Möllers socialpolitiska program gjorde något åt detta; det var bara ett *bidrag* till en politik vars väsentliga innehåll var att bereda människor en plats genom en ny kondratiecykel. Så kan även detta förslag användas.

Hur som helst är det först när prekariatet organiserar sig som frågan kan börja diskuteras på allvar.

Men frågan kan också angripas från en annan ända. *BIEN* och grundinkomströrelsen vill förse alla med en tillräckligt stor summa pengar för att överleva i marknadssamhället. *Another future is possible* och den globala rättviserörelsen vill öka mängden *allmänningar* där det är möjligt att existera utan mycket pengar (17). De står inte i någon som helst motsättning till varandra utan kompletterar varandra väl. Ty ett bra samhälle har både marknader och allmänningar.

16. Från den svenska fackliga tänktanken Katalys finns ett förslag som går halva vägen: *Hälften kvar och hela framtiden*, http://static.katalys.org/uploads/report/pdf_color/7/katalys_no._5.pdf. De föreslår ett ovillkorligt belopp på 12.000 för alla som av olika anledningar står utan arbetsinkomst – men tänker sig samtidigt en stor samsamslagen myndighet för att administrera detta, liknande norska NAV. Det står inte helt klart om denna ska ha kvar de nuvarande välfärdsmyndigheternas tvångsmedel eller bara erbjuda service för dem som så önskar.

17. *Another future is possible*, stycke 14, http://rio20.net/wp-content/uploads/2012/02/Another-Future-is-Possible_english_web.pdf.

Något om allmänningars fördelar

“Folkrörelser har alltid försvarat allmänningar, och strävat efter att komplettera marknader med allmänningar som styrs av ömsesidighets- eller omfördelningsprinciper.

- Allmänningar **utestänger inte de fattiga** på det sätt privategendom/marknad gör. Visserligen kan makt hopas till ett fåtal även inom en gåvoekonomi eller en tributekonomi, men maktackumulationen skyddas här inte med juridisk äganderätt som den gör inom marknadsekonomin. Sjukvård och skola är områden där detta argument är särskilt relevant, men även bostäder kan vara det.

- Allmänningar **fungerar i vissa situationer effektivare** än en marknad. Det gäller t.ex. i situationer av naturligt monopol som t.ex. infrastruktur av olika slag, och det gäller i många gåvoekonomier. Järnvägar och telenät byggdes upp som allmänningar av effektivitetsskäl, inte av rättviseskäl. Datorerna hade aldrig utvecklats så snabbt om kommunikationen mellan deras utvecklare hade begränsats av patent. USAs privata sjukförsäkringssystem är dubbelt så dyrt som Europas offentliga och har sämre täckning.

- I vissa andra fall **kan marknadsekonomin stora fördel** – dess lättvindiga växling av olika värden mot varandra – **vara skadlig**. Det är inte önskvärt att exempelvis naturens eller en grupp människors överlevnad ska kunna växlas till tillverkning av någon modebetonad lyxprodukt för överklassen, och det är lämpligt att här ersätta marknaden med en allmänning där växling är förbjuden.

- I vissa fall kan allmänningar vara **emanciperande**. Den gemensamma skötseln av en allmänning kan ge en politisk kompetens och självförtroende åt en grupp människor som om de vore enbart konsumenter skulle vara maktlösa.

- Slutligen är människan som art en social och sällskaplig varelse; att gemensamt sköta något som drivs av ömsesidiga gåvor gör att **vi mår bra** medan en totalt marknadiserad värld gör oss sjuka (not).”

Not: Christophe Dejours: *Souffrance en France: la banalisation de l'injustice sociale*, Seuil 1998, refererat av Olivier de Marcellus: *Allmänningar, gemenskaper och rörelser: innanför, utanför och mot kapitalet*, <http://www.folkrörelser.org/rorelsemapp/bakgrunder/marcellus.html>

Jan Wiklund: *Att försvara allmänningarna*, <http://www.alternativstad.nu/Dokument/forsvaraallmanningarna.html>

Allmänningar är ett samlingsnamn på allt som man kan använda utan att betala. Allmänningar finns av två slag (18).

Det finns **offentligt förvaltade** allmänningar, vad vi i dagligt tal kallar "det offentliga". De styrs av myndigheter och betalas genom skatter, eller vad forskarna kallar **omfördelning**, vilket innebär att resurser samlas upp av ett centrum som sedan distribuerar ut dem efter politiskt beslutade kriterier. De har fördelen att man kan ta politiska beslut som gynnar rättvisa, långsiktig hållbarhet och genomsådlighet, men tenderar att bli byråkratiskt tungrodda och toppstyrda, och tenderar att privilegiera dem som sköter omfördelningen.

Och det finns **självförvaltade** allmänningar, som styrs av användarnas **gåvor**, vanligen i form av arbetsinsatser efter vad man beslutar sinsemellan. De har fördelen att arbeta med ett minimum av byråkrati och kan i många fall bli demokratiskt välutvecklade; nackdelen är de fungerar bäst när de inte är alltför stora (19).

Another future förordar en utveckling av båda sorter.

Detta i kontrast mot **marknaden**, där man **byter likvärdigheter** mot varandra. Marknaden är unikt smidig på att fördela stora resurser snabbt och utan mycket byråkrati. Men den leder lätt, i närvaro av **konkurrerande kapital**, till en allt förtärande strävan efter **kapitalackumulation** som tenderar att lämna människors andra strävanden obeaktade, maktlösa, se sidan 44.

Alla dessa tre styrs alltså av helt olika logik. Och alla tre har sina för- och nackdelar. Mycket tyder på att marknaden har spritt sig för brett, eller i alla fall till fel områden och på ett sätt som ger kapitalackumulationen en asocialt stor roll. Allmänningar kan vara ett korrektiv – åtminstone anser *Another future* det (20).

18. Uppdelningen mellan marknad, omfördelning och gåvor har vi från Karl Polanyi: *Den stora omdaning*, Arkiv 1989. Se också gärna som en kortversion Jan Wiklund: *Att försvara allmänningarna*, <http://www.alternativstad.nu/Dokument/forsvaraallmanningarna.html>. En artikelsamling om allmänningar finns på <http://www.alternativstad.nu/allmanningar.html>

19. Elinor Ostrom: *Allmänningen som samhällsinstitution*, Arkiv 2009, har undersökt när allmänningar fungerar som bäst. Hennes slutsatser sammanfattas på http://en.wikipedia.org/wiki/Elinor_Ostrom

20. Det finns också andra sätt, vilket visas i kapitlet *Stad och land*. Programmen för naturbrukets utveckling föreslår att bönder i högre grad bör utveckla marknader på livsmedelsbolagens bekostnad, och Yimbys stadsutvecklingsprogram föreslår att man delvis *skiftar* uppgifter mellan marknad och politik/byråkrati.

Med en *avkommodifiering* (21), en omställning av inte bara *välfärd* och *infrastruktur* utan också av exempelvis *idéer*, *plats* och, som *Another future* föreslår, *verktyg* till allmänningar öppna för alla, stärker vi inte bara samhällskollektivets förmåga till motstånd och gynnar dem som inte har råd att köpa mycket på marknaden. Vi hindrar också kapitalet från ett destruktivt profiterande på sådant som redan finns – “asset play”, se sidan 24. Därmed tvingar vi det till produktivitet, till att bidra till nyskapande.

Det var ingen slump att såväl den socialdemokratiska trettitalsgenerationen som riksbyggarna under tidigare kondratievcykler (22) var noga med att bygga allmänningar samtidigt som de byggde marknadsstyrda produktionsapparater. Och det är ingen slump att nutidens finansspekulanter och deras politiska hjälpredor river båda. Uppåtgående kondratievcykler bygger på konstruktiva kompromisser. Nedåtgående bygger uteslutande på plundring.

21. Kommodifiering är den normala vetenskapliga beteckningen för att något börjar behandlas som en marknadsvara. Avkommodifiering är således motsatsen.

22. Den andra kondratievcykeln, efter 1850, kännetecknades av att statliga ämbeten avkommersialiserades i dåtidens industriländer, se Bo Rothstein: *Anti-korruption – big bang-ansatsen*, Arkiv 1/2013, <http://www.tidskriftenarkiv.se/index.php/hem/article/view/2000-6217.1.1>. Och den tredje, runt 1900, började satsa på socialförsäkringar och t.ex. offentliga bibliotek.

Ovan: Protesterande mödrar på väg mot Mjölcentralen i Stockholm 27 april 1917.

Foto: Axel Malmström

Nedan: Vy från El Caracazo februari 1989, protester mot IMF-påtvingade nedskärningar i Venezuela. Foto från Correo del Orinoco.

Mobilisera

Som jag betonade i kapitlet om kriser och långa vågor är kanalisering av resurser till något nyttigt inget som går av sig självt. Ingen regering sätter igång ett sånt vittsyftande projekt utan att vara tvungen. Det behövs något i stil med franska revolutionen, revolutionerna 1848, den gryende fackföreningsrörelsen eller de antikoloniala rörelserna för att det ska bli av på allvar. Politiker är ungefär lika bekväma som vi andra och behöver en ordentlig blåslampa i häcken för att röra sig.

På 30-talet hörde Sverige till pionjäreorna för keynesiansk politik. För den som vill bidra till omställning idag kan det därför vara av intresse att påminna sig hur det kom sig att detta lilla avlägsna land kunde bli föredöme för en hel värld och tillsammans med USA inspirera till efterkrigstidens kondratievcykel och den radikala reform- och omstruktureringspolitik som följde med denna.

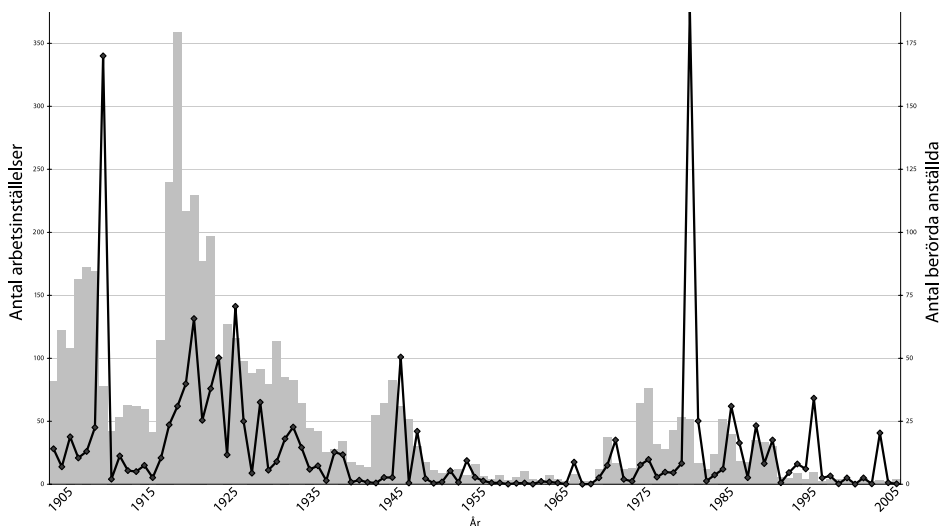
Vi hade vissa fördelar. Den sociala pyramiden var ganska bred och låg; sedan senmedeltidens framgångsrika bondeuppror hade bönderna en in-teckning i makten, och både aristokratin och borgerskapet var fat-tiga med europeiska mått. Folkliga initiativ mötte därför inte lika stort motstånd som i många andra länder. Läskunnigheten var hög liksom böndernas relativa köpkraft vilket gav upphov till en högteknologisk industri runt 1900 där det var relativt lätt att organisera fackföreningar. Bönder och lägre medelklass tenderade att vara organiserade i folk-rörelser för folknykterhet och fritänkeri sedan mitten av 1800-talet och den arbetarrörelse som kom igång med industrialiseringen hade därför gott om tänkbara allierade, bland annat materialiserat genom fredsrörelsen och rörelsen för allmän rösträtt. Man vande sig att ställa kraven högt (1).

1. Sveriges folkrörelsehistoria i sammandrag kan läsas på *A thousand years of Swedish social movement history*, <http://www.folkrorelser.org/inenglish/swedishsocial.html>

Ändå var början svår. Den första riktigt stora kaftmätningen, storstrejken 1909, förlorades av arbetarna. Fackföreningarna överlevde nätt och jämnt, och arbetarpartiet blev för några år framåt ytterst försiktigt.

I första världskrigets slutskede blev detta en omöjlig politik. Matbrist uppstod i de krigförande länderna och det blev lönsammare att exportera mat dit än att sälja den till den svenska stadsbefolkningen. Matbrist började därför uppstå även i Sverige, samtidigt som lönsamheten hos den krigsexporterande industrin steg. Fackföreningarna började följaktligen mobilisera för att inte hamna för långt efter.

De första som gjorde slag i saken var arbetarna i Västervik. Efter att stenarbetarna gått i strejk och krävt högre brödransoner beslöt ett allmänt folkmöte den 17 april 1917 att på egen hand ransonera maten i staden och fördela den rättvist. På gott svenskt kompromissmaner bjöd man dock in de reguljära myndigheterna till aktionerna och all planering ägde rum fullständigt öppet. Till aktionskommitté valdes förtroendemän från stadens viktigaste fackföreningar. Bland de krav som

Arbetskonflikter i Sverige 1903-2005. Tjugotalets strejkvåg syns som ett stort block till vänster. Källa: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Strejk> som hänvisar till www.medlingsinstitutet.se, Mikkelsen, F. (1992). Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848-1980; Edvinsson, R. (2005). Growth, Accumulation, Crisis: With New Macroeconomic Data for Sweden 1800-2000; www.scb.se.

snabbt uppfylldes fanns såväl ökade ransoner som gratis kolonilotter (2).

Exemplet från Västervik väckte anklang och liknande aktioner genomfördes på ett hundratal platser i landet, med ett beräknat deltagande på runt en kvarts miljon. På en del orter gick det betydligt tuffare till än i Västervik. I både Göteborg och Stockholm utbröt gatustrider mellan arbetare och polis. I Ådalen och Härnösand höll det på att bli strider mellan militär och dynamitbeväpnade arbetare, men socialdemokratiska ledare lyckades lugna ner stämningen. I Västerås anslöt sig värnpliktiga soldater till rörelsen. I Seskarö nära Haparanda ockuperades hela samhället under några dagar sedan ett bageri plundrats som en gemensamt planerad aktion och polisen häktat enskilda personer på måfå.

Samtidigt spred sig strejker bland grupper som tidigare stått på långt avstånd från arbetarrörelsen, som t.ex. lantarbetare och kvinnliga textilarbetare.

Rörelsevågen blev ganska framgångsrik. Under intryck av denna, samt av revolutionen i Ryssland, och senare under vintern också i hela Centraleuropa, accepterade regeringen åtskilliga krav arbetarrörelsen hade fört fram i årtal, t.ex. allmän lika rösträtt och åttatimmarsdag. Fackföreningarna fick plötsligt en enorm prestige. Anslutningsgraden som hade legat på 10-20 procent ökade snabbt.

Och den aktivistiska andan från Västervik höll i sig under hela tjugotalet. ***Tjugotalets strejkvåg*** är den mäktigaste i svensk historia.

Den längsta strejken ägde rum i sju år, 1924-1931, och genomfördes av skogsarbetare i Burträsk i Västerbotten som höll ut tack vare att de samtidigt hade småbruk. Strejkbrytare uthärdade inte länge på orten. Det hela slutade med att bolaget accepterade arbetarnas krav. Nästan lika långvarig var strejken vid Skyllbergs bruk nära Askersund 1925-30.

De flesta aktioner var förstås kortare men kunde ändå vara nog så dramatiska.

Kanske mest notorisk har gruvkonflikten i Stripa vid Lindesberg 1925-27 blivit. Den välte till och med en regering som inte ville gå med på att dåtidens arbetsförmedling förmedlade arbete under pågående strejk men fick stryk av riksdagen i frågan. Emellertid slutade strejken

2. Sigurd Klockare: *Svenska revolutionen 1917-1918*, Prisma 1967; Hans Nyström: *Hungerupproret 1917*, Zelos 1994.

med att arbetarnas krav på löneökning tillgodosågs till en del.

Mer okända för eftervärlden är till exempel gruvstrejken i Malmberget 1920 som vanns av arbetarna, en strejk vid Scania-Vabis i Södertälje samma år som dessvärre ledde till att företaget gick i konkurs, och en serie strejker bland kommunalarbetarna i Sundsvall under första hälften av tjugotalet som inte ledde till någonting på grund av ett förbittrat användande av strejkbrytare från stadens sida. Byggnadsarbetarna vid bygget av centrallasaretet i Västerås gick i strejk i juli 1924, en strejk som varade in på nästa år. En strejk som ledde till kravaller i Malmö inleddes 1926 på A W Nilssons barnvagnsfabrik och pågick i två år och slutade med kompromiss. Och 1921 strejkade bagare och servitörer på Bräutigams lyxkonditori i Göteborg. Totalt organiserades 885 strejker under perioden 1915-1930 med sammanlagt 182.000 deltagare (3).

Denna strejkaktivitet var ändå bara motorn i och det mest synliga exemplet på en *folk rörelsekultur* som präglade hela samhället. Kooperativa företag ägnade sig åt allt mellan mataffärer och kraftverk. Nykterhetsloger organiserade nöjes- och ungdomsverksamheten i mindre samhällen. De flesta av epokens politiker hade fått sin utbildning på folkhögskolor av vilka många drevs av ideella och intressepolitiska organisationer och karaktäriserades av en populistisk anda. Och aldrig har så många självlärda människor från arbetar- och småbrukarhem dominerat i kulturen.

Som den norske fackaktivisten Asbjørn Wahl har konstaterat berodde inte socialdemokraternas långvariga maktställning efter 1932 på att man snällt bad näringslivet att "få sitta med vid bordet" – den berodde på att arbetarrörelsen hade satt sig i *respekt* genom mobilisering och kamp (4). Som har visats på annat håll behöver arbetarnas strejker inte ens löna sig i direkta termer för att de ska ge politiskt positiva resultat

3. *Statistisk årsbok*, kompilerat på http://sv.wikipedia.org/wiki/Lista_%C3%B6ver_arbetskonflikter_i_Sverige.

4. Asbjørn Wahl: *Status Europa: Fra vondt til verre*, http://www.velferdsstaten.no/tema/velferdsstaten/?article_id=69983. Även Bo Rothstein: *Sociala fällor och tillitens problem*, SNS 2004, beskriver kompromisspolitiken som ett lysande exempel på hur man kan vända konflikt till samarbete. Möjligen bortser han lite för mycket från att det hade blivit en mycket sämre kompromiss om inte den part som först var i underläge hade hävdats så starkt.

– det räcker med att arbetarna sätter sig i respekt (5). Näringslivet och de tidigare eliterna insåg att det var bättre att försöka komma överens än att fortsätta med den högsta konfliktnivån i världen.

“Överens” betydde i det här fallet att arbetarrörelsen och näringslivet kom överens om en ekonomisk modell där det offentliga främjade full ekonomisk aktivitet via keynesiansk ekonomi, att näringslivet skötte sig självt inom ramen för detta, att lönerna ökade parallellt med produktiviteten – och att regeringen och arbetarrörelsens ledning hänsynslöst slog ner på dem som ifrågasatte överenskommelsen. Att de på detta vis långsiktigt urholkade sin egen maktställning bekymrade dem inte; att få fart på ekonomin efter 20-talets spekulationsvåg var det överordnade målet, allt annat kom i andra hand (6).

Lite folkrörelseteori

Går något liknande att genomföra idag? Förhoppningsvis på ett långsiktigt mindre ödeläggande vis?

Först: en allmän ny kondratievcykel grundad på radikal minskning av energi- och råvaruförbrukningen måste vara global. Detta inte minst eftersom energi- och råvarumarknaderna är globala. Men som redan antytts i inledningen är låtgåpolitiken och den brist på folklig mobilisering som är dess förutsättning mest koncentrerad till Europa och Nordamerika. Det är i Europa och Nordamerika regeringar mest hänsynslöst stöder finansekonomin gentemot realekonomin. Det är i Europa och Nordamerika fackliga organisationer verkar ur stånd att samla sig till något mer drastiskt än endagars demonstrationsstrejker, och det är också där som andra mobiliseringar mest verkar ta sig formen av “se oss – vi finns”. Det är alltså där det är mest angeläget med en förändring.

Nu är fackliga centralorganisationers handlande eller icke-handlande inte det avgörande. Såväl tjugotalets strejkrörelse i Sverige som tretti-

5. Charles Tilly & Edward Shorter: *Strikes in France 1830-1968*, Cambridge University Press 1974. För den klassiska skildraren av fackföreningsrörelsens tjugotal, Ragnar Casparsson: *LO: bakgrund, utveckling, verksamhet*. Prisma 1966, är dock bilden uteslutande mörk.

6. Om det långsiktiga urholkandet se Jan Wiklund: *Långsiktiga orsaker till socialdemokraternas svaghet*, <http://www.folkrörelser.org/blogg/2010/09/18/langsiktiga-orsaker-till-socialdemokraternas-svaghe/>. Se utdrag på nästa sida.

Hur den socialdemokratiska arbetarrörelsen ströp sig själv

“Beslutet från folkrörelsernas sida att inleda en sådan ‘regeringsmaksstrategi’ var inte illa underbyggt. Som Karl Polanyi har beskrivit i sin klassiker *Den stora omvandlingen* handlade det om att rädda samhället undan ett totalt sönderfall som följde av 1800-talets utopiska marknadisering. Men priset blev högt för de samhällsklasser som bar upp räddningsförsöket.

* Priset för delaktighet i makten var nämligen att man måste anpassa sig till den globala konkurrensen. Detta krävde bland annat att den radikala demokrati som hade kännetecknat rörelsernas ursprungliga mål måste rensas bort. Istället in-
togs dess plats av offentlig välfärd; detta krävde ökad tillväxt för att betalas vilket i sin tur förutsatte ett förtroendefullt samarbete med rörelsernas ursprungliga motståndare bland globala investerare och kapitalister.

* Och detta i sin tur krävde att de rörelser som hjälpt de nya regeringarna till makten måste demobiliseras för att inte störa samarbetet. Lekmän måste ersättas av anställda tjänstemän som lydde order uppifrån. Resurser måste centraliseras för att kunna undanhållas missnöjda medlemmar. Initiativ från basen måste censureras innan de släpptes fram. Vanliga medlemmar måste tuktas och tryckas ner och till varje pris intalas att de var mindre värda än de anställda funktionärerna.

Det globala upproret under ett tiotal år runt 1970 var en demonstration från missnöjda rörelsemedlemmar som ansåg att kompromissandet och centralstyrningen drivits för långt. I stort sett var detta uppror osamordnat och politiskt oenigt, för att inte säga kaotiskt, och därför i längden ineffektivt – i synnerhet som det påskyndade kapitalets ständiga flykt undan arbetarrörelsen, i det här fallet till Ostasien, vilket försvagade rörelsernas hållhakar. De destruktiva tendenserna kunde därför fortsätta ostörda. I slutet av 70-talet hade de lett fram till ungefär följande.

* De tjänstemän som drev staterna i de folkrörelsebaserade partiernas namn kunde agera i eget klassintresse, utan sidoblickar på rörelsernas politiska bas. Det var inte kapitalister som ivrade för privatiseringar, nedskärningar och New Public Management, det var statliga hierarkier som exempelvis Kjell-Olof Feldt och Ulf Dahlsten som på detta sätt såg till att de kunde etablera sig som oansvariga privata kapitalister för offentliga pengar.

* Folkrörelsernas organisationer desintegrerade, ‘förlorade medlemmar’ som det heter med en viss eufemism, eftersom de inte längre ansågs som nyckeln till ett bättre liv. Motståndet mot såväl kapitalistiska framstötter som den politik de statliga hierarkierna drev blev därför svagt.

Ojämlikheten kunde därför växa (...)

Ur *Långsiktiga orsaker till socialdemokratins svaghet*, <http://www.folkrorelser.org/blogg/2010/09/18/langsiktiga-orsaker-till-socialdemokraternas-svaghet/>

talets strejkrörelse i USA initierades lokalt, ofta i strid mot vad de fackliga centralorganisationerna önskade. Både i Sverige och USA var de senare så överväldigade av sin teoretiska kunskap om att lågkonjunktur och arbetslöshet satte arbetarna i underläge att de inte vågade ta strid. De meniga medlemmarna hade inte denna kunskap, tog striden och vann – i alla fall på sikt.

De var därvid representativa för en stark global tendens. De stora förändringarna har aldrig genomförts av stora väletablerade organisationer, utan av **lokala initiativ**. Jordreformen som global nittonhundratabspolicy initierades år 1910 av några bönder i den mexikanska byn Anenecuilco som sådde majs på en åker som sockerplantagen hade stulit från dem och mobiliserade andra byar att göra detsamma. Den moderna arbetarrörelsen i Europa startades av en bronsgjutarstrejk i Paris 1867 som mobiliserade en kampanj mot internationellt strejkbryteri till sitt skydd. Den indiska självständighetsrörelsen, nyckeln till nittonhundratalets avkolonisering, startade på allvar som en leveransstrejk av några bönder i Champaran i Bihar 1917. Sen har det krävts organisationer för att hålla ut i en livskraftig rörelse, men initiativet har alltid tagits i en lokal fråga som haft bäring på ett generellt problem, och av relativt få (7).

Detta håller även för modern tid. Sidney Tarrow sluter sig till i sin avhandling om den italienska folkrörelsevågen runt 1970 att alla viktiga initiativ togs av folk lokalt. Sen kunde nybildade organisationer ta vid, i första hand som samarbeten mellan sådana lokala initiativ (8). Dessa knuffade sen de stora, väletablerade organisationerna framför sig, i första hand för att dessa var rädda att bli förbisprungna av de nya organisationerna och/eller för att medlemsinitiativ bröt igenom tröghetens självförsvar av "så här har vi alltid gjort" och energiserade organisationerna.

Och den relativt välorganiserade norska rörelsen mot privatisering av välfärden startade som ett lokalt uppror för att rädda ett nedläggningshotat sjukhus vilket spreds över landet till skydd för andra nedläggningshotade lokala sjukhus, efterhand stött av alltfler gamla väletablerade organisationer (9).

7. Jan Wiklund: *Demokratins bärare*, Roh-nin 2010

8. Sidney Tarrow: *Democracy and Disorder*, Oxford University Press, 1989, bekräftat av *Power in Movement: Collective Action, Social Movements and Politics*, Cambridge University Press, 1994.

9. Aron Etzler: *Trondheimsmodellen*, Karneval 2008.

Och så fungerade även de strejkrörelser som resulterade i efterkrigstidens kondratievcykel. I Sverige var det den mycket lilla arbetarorganisationen SAC som samordnade minst en tredjedel av strejkerna och fick ett motvilligt LO att ställa upp (10). I USA var det den nybildade Congress of Industrial Organization, CIO, som samordnade strejkerna och först i efterhand fick den gamla fackcentralen AFL att välkomna initiativet.

Så bristen på initiativ idag kan inte tillskrivas gamla tröga, byråkratiserade organisationer hur nära till hands än detta kan ligga. Utan den ligger i **svaga initiativ från basen**, och **dålig konfliktorganisering** när initiativen ändå tas och skulle kunna ge upphov till något bestående. Dåligheten kan vara av tre slag.

Den första är **elitism**. Organiseringen genomförs, eller försöker genomföras, av folk som är övertygade att de vet bättre än de genomsnittliga deltagarna i rörelsefröet. Frances Tuuloskorpi har berättat om hur ett möjligt fackligt uppror mot den nyliberala modellen i slutet av åtti-talet kom av sig sedan det översvämmats av människor från övervinterrade vänstersektorer som alla försökte pracka på deltagarna sina (olika) teorier och strategier. Det hela kändes lika toppstyrt som den LO-modell man försökte överskrida, och folk vände sig bort i avsmak (11).

Den andra, **spontanism**, är nog vanligare och skulle kunna beskrivas som "det ordnar sig nog", dvs **ingen organiserar någonting alls**, ibland av lättja, ibland av överdrivna förhoppningar att det löser sig spontant. Sedan de gamla ombudsmannastyrda organisationerna diskrediterades av sjuttitalets folkrörelsevåg har systemkritiska människor tenderat att ta för givet att all organisering är av ondo och automatiskt leder till förtryck och förkvävning av alla initiativ. Stora mobiliseringar som Occupyrörelsen i USA, Indignados i Spanien och mobiliseringarna mot den grekiska utförsäljningen till EU:s torpeder har därför tenderat

10. Den konfliktfyllda relationen mellan SAC och LO skildras bland annat av G.B: *Den stora striden i skogarna vintern 1922-23*, Trävaruindustridepartementet, SAC 1923.

11. Frances Tuuloskorpi 2011: *Kampen och ofarliggörandet*, <http://francesblogg.wordpress.com/2011/08/13/kampen-och-ofarliggorandet/>. Det var också ett viktigt skäl till varför den livaktiga argentinska stadsdelsrörelsen 2001-02 gick tillbaka, anser Marcela López Levy: *We are millions*, Latin America Bureau 2004. Vänstersektorer pratade sönder dess möten med sina tvärsäkra teser om vad som borde göras, och folk tröttnade.

att komma av sig, eller i alla fall att uppträda vida mindre kraftfullt än motsvarigheterna i Sverige på tjugotalet och i USA på trettitalet – eller motsvarande rörelser i Syd. Och därför lättare för makten att negligera (12).

Den tredje är den kanske allra vanligaste, **klientmodellen**, eller “gå hem, och rösta rätt i nästa val”, eller, ännu värre, “köp rätt varor” eller “skänk en slant”. Den vore inte värt att nämna om den inte hade varit så internaliserad bland oss lekmän själva, som alltsomoftast förnekar vår egen handlingskraft och påhittighet och nöjer oss med att hänvisa problemen till de myndigheter och företag som en gång har bidragit till att skapa dem. Det kan ta sig uttryck i att vi inskränker oss till att köpa miljömärkt, eller skriva brev till myndigheterna, eller genomför en upp-vaktning eller utfrågning av partierna. Inget fel med att göra det, men i det läge vi är nu behövs **dessutom** något som uppfattas som ett **hot**.

Någonting som sammantaget i det globala systemet är jämförbart med de folkrörelser som ledde till slut på spekulationen och början på en produktionsperiod under tidigare epoker – någonting jämförbart med franska revolutionen, revolutionerna 1848, arbetarrörelsernas uppkomst eller de antikoloniala rörelserna.

Det är att märka att klientmodellen är lika kontraproduktiv oavsett om vi tror politikerna om ont eller gott. Inte heller trettitalets socialdemokrater skulle ha kunnat åstadkomma något utan handgriplig hjälp från sin egen bas. De strukturella krafter som måste övervinnas är nämligen så stora att ett litet antal parlamentariker inte förmår göra någonting ensamma ens om de önskade (13). Internationalens ord “nej

12. Se t.ex. Kajsa Eki Ekman: *Utopin – revolutionens fiende*, Brand 3/2011, <http://tidningenbrand.se/brand/nummer-3-2011-de-indignerade/utopin-revolutionens-fiende/>. Artikeln handlar om hur det grekiska upproret pyser ut i brist på handfasta handlingsalternativ. – Denna övertro på den politiska spontaniteten har sitt motstycke i övertron på den spontana marknaden som ska leda allt till det bästa, och den har samma rötter. Se Adam Curtis: *How the ‘ecosystem’ myth has been used for sinister means*, The Guardian 29.5.2011, <http://www.theguardian.com/environment/2011/may/29/adam-curtis-ecosystems-tansley-smuts> samt en BBC-serie med namnet *All Watched Over by Machines of Loving Grace* som numera finns på <http://vimeo.com/27393748>, <http://vimeo.com/29875053> och <http://vimeo.com/30107451>.

13. Många politiker är väl medvetna om detta. Som t.ex. stockholmspolitikern John-Olle Persson som kom fram till Alternativ Stads bokbord i slutet av 80-talet och uppmanade oss att inte ge upp motståndet mot motorvägsprojekten. Även Franklin Roosevelt lär ha uppmuntrat lobbande organisationer med orden “jag håller med er, men fortsatt pressa på så jag kan genomföra det också.”

själva vilja vi oss frälsa” är inte uttryck för revolutionsromantik utan för jordnära realism. På annat sätt går det inte.

Vad kan då uppfattas som ett hot? Allt som bryter mot ordningen.

Som Johan Asplund har konstaterat uppfattas det inom privatlivet till och med som ett hot om någon vägrar hälsa, ty det bryter mot den etablerade ordningen (14). Inom den offentlighet där frågan om samhällets resursanvändning avgörs behövs det brott mot den *offentliga* ordningen för att det ska räknas. Det är en fördel att samtidigt visa i handling på nya, bättre ordningar – det skapar mer *respekt*.

Folkrörelsers ordningsbrott i syfte att sätta sig i respekt ändrar form ganska långsamt genom historien. Vid varje tid håller man sig till en viss *repertoar*. Detta är praktiskt, eftersom det är bra att man kan ta ett samfällt beslut om saken utan stor förvirring, och att var och en vet vad som bör göras (15). Möjligen är det denna mekanism som är orsak till det lama försvaret för sociala rättigheter i Sverige – det finns ingen gängse repertoar att följa, gamla repertoarer är bortglömda, nya har ännu inte utvecklats sig.

Invanda repertoarer är således bra. Men det är ofta då folk uppfinner *nya* repertoarer som man är mest framgångsrik – förutsatt att de vinner anklang bland dem som antas bidra till dem. Ty gamla repertoarer inkluderas så småningom i “ordningen” och blir mindre verkningsfulla.

Vid början av den nya tiden, då byråkratiska statsorganisationer konsoliderades och förde krig med varandra för stora kostnader var den gängse handlingsmodellen *skatteuppror*. Bygderna överföll samfällt skattmasen och brände hans hus och tågade i allvarliga fall samfällt mot huvudstaden. Oftast fick de stryk, men lika ofta sänktes skatten likafullt. Den metoden förföll i Västeuropa i slutet av 1600-talet, dels för att krigen faktiskt blev mindre förödande, dels för att bygderna splittrades och de välbeställda fick statliga tjänster. Det sista upproret efter det mönstret i Sverige ägde rum 1742. I europeiska kolonier fortsatte de in på 1900-talet.

Istället blev *bröduppror* vanligare. Bakgrunden till detta var att

14. Johan Asplund: *Om hälsningsceremonier, mikromakt och asocial pratsamhet*, Korpen 1987.

15. Charles Tilly: *The contentious French*, Belknap 1986, visar hur repertoaren långsamt har förändrats (i Västeuropa).

Ovan: Från strejken vid Honda, Foshan, Kina, maj-juni 2010, vars framgång ledde till en sådan strejkvåg att Foxconns VD drog slutsatsen att Kinas dagar som låglöneland var räknade. Foto Socialistworld.net

Nedan: från Movimento Sem Terras hittills största jordockupation, av Fazenda Giacometti 1997. MSTs ockupationer pågår år efter år för att i bästa fall legaliseras. Under tiden är de ryggrad i en rörelse som också är högst synlig i hela det brasilianska samhället. Foto Sebastião Salgado, Estudos em jornalismo.

priserna på mat började följa "marknaden" och därför ibland tenderade att stiga snabbare än folks inkomster. Brödupproren gick till så att stadens folk konfiskerade allt bröd och sålde det på torget för ett fastställt traditionellt och lågt pris. Denna metod höll i sig i Västeuropa till ca 1850. I Sverige var den, som visats tidigare i det här kapitlet, levande till 1917 och i t.ex. Sydamerika är den det ännu i den dag som är. Metoden är strikt lokal, men när många bröduppror inträffar samtidigt kan de välta regimer som i Frankrike 1789, i Ryssland 1917, och i Argentina 2001 (16).

I mitten av 1800-talet blir **strejk** vanligare än bröduppror i Väst-europa, eftersom det visar sig gå lättare att höja sin lön än att sänka priserna. Strejken som metod blir riktigt populär först med storindustrin och det löpande bandet, som gör den lätt att organisera och utföra – i princip behöver man bara slå av strömmen. I USA ägde detta rum på 1930-talet, i Västeuropa på 1960-talet, i Brasilien på 1970-talet, i Sydkorea på 1980-talet etc. I Kina äger det rum idag, och mycket riktigt har strejkerna där slagit rekord efter 2005 (17).

Det finns också gott om **under- och sidoordnade repertoarer**.

Bojkotter av verksamheter för att driva ut dem från verksamheten är förmodligen urgammalt men fick sitt nuvarande namn i samband med den stora kampen för jordreform på Irland på 1880-talet, då den för övrigt spelade en underordnad roll i förhållande till maskning med arrendet. Bojkotter av segregerade verksamheter var den amerikanska medborgarrättsrörelsens viktigaste inledande repertoar, och bojkotten av sydafrikanska varor på åttitalet var den kanske geografiskt mest spridda politiska aktionen någonsin, och kompletterade framgångsrikt de strejker som ägde rum inne i Sydafrika.

Ockupationer av platser har visat sig vara kraftfullt som tillägg till strejk, exempelvis under USAs arbetarrörelses trettital, som ett sätt att hindra strejkbryteri och ta det dyra maskineriet som gisslan. Ockupation har också utnyttjats flitigt av miljö- och ungdomsrörelser, men

16. Den klassiska skildringen av bröduppror är E.P. Thompson: *Herremakt och folklig kultur*, Författarförlaget 1983. Revolutionen i Argentina, dess bakgrund och utveckling, skildras koncist av Marcela López Levy: *We are millions – neo-liberalism and new forms of political action in Argentina*, Latin American Bureau 2004.

17. Beverly Silver: *Forces of labor*, University of Cambridge Press 2009, är den mest seriösa bok som skrivits om arbetarrörelsens strejker fram till modern tid och varför de har varierat som de har gjort. Kinesiska strejker behandlas i flera skrifter av Chinese Labour Bulletin, se <http://www.clb.org.hk/en/research-reports>.

”Makt har alltid härrört från två huvudkällor: pengar och människor. Eftersom de inte har några pengar måste underklassen bygga sin makt från sitt eget kött och blod. En massrörelse uttrycker sig själv med masstaktik. Mot det beståendes finess och sofistikerad måste underklassen alltid slå sig fram med klubba.”

Saul Alinsky: *Rules for radicals*, sid 127, not.

då främst som ett sätt att skaffa sig en fysisk plattform i en kampanj. Lantarbetarrörelser har också utnyttjat ockupationer för att lägga beslag på jord som hellre borde föda dem än ligga obrukad, och bostadslösa har gjort det för att göra vettigt bruk av hus som står tomma av spekulativa skäl. Ett specialfall av ockupation är tillfälliga sådana för att hindra tjänstemän och politiker att lämna eller komma in i en lokal; pionjärer här var den indiska självständighetsrörelsen som kallade företeelsen inringning, eller gherao på hindi.

Och i samband med detta kan påpekas att också standardrepertoarer kan varieras i det oändliga. Strejker kan vara ”rullande” dvs flytta från den ena avdelningen till den andra, de kan vara begränsade till övertid eller vissa typer av handlingar som t.ex. att ta betalt, eller fylla i formulär, de kan till och med vara ”omvända” dvs man gör sånt som företagsledningen förbjuder en att göra, i extrema fall att driva ett företag vidare när ägaren vill lägga ner som i Argentina åren runt 2000. Bojkotter och ockupationer kan kombineras, liksom bröduppror och strejker (18).

Var och en av repertoarerna har ett **dubbelt syfte**. Dels att genomföra sitt program – sänka skatten, sänka brödspriset, höja lönen. Men dels också att sätta sig i respekt och etablera sig som **seriös förhandlingspart**. Repertoarerna är dyra för motparten, både i termer av pengar och i termer av anseende; helst vill han undvika dem i fortsättningen och kan därför tänkas gå en till mötes. Men viktigare är att de stärker deltagarna

18. Intresserade har många böcker om repertoarer att välja mellan. Saul Alinsky: *Rules for radicals*, Vintage 1971, är på många sätt fortfarande den bästa trots att marknaden vimlar av aktivisthandböcker som kan googlas fram. En trevlig verktygs-låda finns också på *Beautiful trouble*, <http://beautifultrouble.org/tactic/> Dan LaBotz: *A troublemaker's handbook*, Labornotes 1991, har jag inte hunnit läsa men förefaller intressant inte minst för att den till skillnad från andra handlar om arbetsplatsen. Det gör också Frances Tuuloskorpi (red): *Hopsnackat*, Vulkan 2010, med uppföljaren *Hopskrivet*, 2012.

som handlande aktörer på samhällsnivå, allteftersom de ser vad de klarar av. I bästa fall får detta dem också att gå vidare och ställa högre och vidare mål – medan de tidigare förmodligen inte ens tänkt på sig själva som samhällsaktörer.

Som i Anenecuilco, Champaran och Västervik, där lokala aktioner blev bestämmande för mycket av nittonhundratalets historia.

Men sådan vidgning av målen är knappast möjlig utan att de lokala aktionerna samordnas av en **rörelseoffentlighet**. Händelser är bara damm som snabbt sjunker undan. De måste ackumuleras i **institutioner** för att bli slagkraftiga

En institution är något bestående som genom att finnas **styr våra förväntningar, våra handlingar och vårt tänkande** i en viss riktning, även när inget särskilt händer. ABF finns t.ex. genom att arrangera kurser och program, men ABF “finns” även på natten då ingen verksamhet pågår där. Våra förfäder för hundra år sen var duktiga på att skapa institutioner. Idag är vi dåliga på det; idag tycks det nästan bara vara stat och näringsliv som klarar av den saken.

Vilket försvagar oss, eftersom det styr våra handlingar och vårt tänkande i de riktningar som stat och näringsliv vill.

Även rörelseoffentligheter och rörelseinstitutioner kräver aktiva initiativ för att bli av.

Den enklaste typen av rörelseoffentlighet är den **permanenta organisationen**, vanligen en riksorganisation med lokala grupper. En permanent organisation kan ha olika fokus.

De tidigaste tog form av vad vi numera kallar **kampanjer**, dvs de ägnade sig helt åt att samordna utåtriktad verksamhet som demonstrationer, massmöten, publicering osv i en **viss fråga**. Sådana kampanjorganisationer uppkom i mitten av 1700-talet i Västeuropa som komplement till bojkotter; en av de allra första var den nordamerikanska Continental Association 1774 i kamp mot vad som uppfattades som olaglig beskattning från den engelska regeringens sida; tidiga exempel var också the Committee for Abolition of Slave Trade i England 1787 samt Catholic Association på Irland 1823 som drev igenom katolikers jämställdhet och som uppfann det betalda massmedlemskapet.

Kampanjorganisationer finns förstås fortfarande och har expanderat sin närvaro våldsamt sedan sjuttitalet. Deras problem är **russinplockar-syndromet**, dvs de ägnar sig gärna åt det som drar mest uppmärksamhet

för stunden, tenderar att förhålla sig snålt till andra rörelseinitiativ, och bryr sig ofta inte om vad som behövs på längre sikt och vad som är viktigast (19).

Ett större fokus på verklig permanent närvaro och allsidighet i form av ett slags *parallellsamhälle* kom först med arbetarrörelsen och de antikoloniala rörelserna, även om jag misstänker att de står i en del tankeskuld till frimureriet, direkt eller via radikala republikanska grupper som Carboneri i Italien i början av 1800-talet, och kanske också till kyrkor, religiösa sekter och i Kinas fall till de traditionella kinesiska hemliga sällskapen. Det var dock först i kombination med massmedlemskapet som de blev effektiva och kunde samordna stora kampanjer, förvalta framgångar och överleva motgångar i större skala.

Sådana organisationer har större förmåga att agera rörelseoffentlighet än vad kampanjorganisationerna har, men har samtidigt en stark tendens till *byråkratisering*, dvs ägna sig åt det som är mest fördelaktigt för de betalda ombudsmännen och deras anställningstrygghet och åt att sabotera, medvetet och omedvetet, alla initiativ från medlemmarna som går i annan riktning (20).

Det senare har, åtminstone tillfälligt, diskrediterat den sortens organisationer och de är inte längre lika kraftfulla som förr.

Effektiva rörelseoffentligheter kan också byggas som *små* institutioner. Under rörelsevägen 1832-48 i England tjänstgjorde den privatägda tidningen Northern Star som sådan genom att ge generös täckning till allt som hände inom rörelsen; detta berodde dock på ägaren Feargus O'Connors engagemang och försvann med hans förändrade intressen. Såna miniinstitutioner tillägnar sig också gärna NGO-ismens allra värsta olater (se noten nedan).

19. Kampanjorganiseringens historia har skrivits av Charles Tilly: *Social movements, 1768-2004*, Paradigm Publishers 2004. Alejandro Bendaña: *Which way for NGOs?*, Centro de Estudios Internacionales 1998, har undersökt russinplockningssyndromet och sammanfattar dess effekter: 1. Perspektivet snävas in till små frågor i små områden; 2. Konflikter suddas ut till förmån för 'management'; 3. Problembeskrivningen snuttifieras; 4. Det är omöjligt att ställa aktörer till svars för dem de säger sig arbeta för; 5. Teori överbetonas på bekostnad av praktik; 6. Majoriteten passiviseras och lär sig lita på NGOer istället för att själva ta itu med sina problem.

20. Den klassiska boken om organisationers byråkratisering är Robert Michels: *Political Parties*, många upplagor, första gången på tyska 1911. För svenska förhållanden rekommenderas Lena Hellblom: *Från primitiv till organiserad demokrati*, Salamander 1985.

Kraftfulla **aktioner** brukar kunna fungera som offentlighet under den tid de pågår. Såväl almstriden som Occupy Wall Street blev centra för folkrörelsevärlden på sina håll. Och ockupationer av **hus** kan pågå så lång tid att de hinner sätta spår, t.ex. Amsterdams ockuperade hus på 70-talet och den arkipelag av ockuperade kulturhus som finns i många italienska städer (21).

Sedan FN-konferensen i Stockholm 1972 har parallella **toppmöten** agerat rörelseoffentlighet, till exempel Cúpula dos Povos i Rio de Janeiro 2012 där bilden på sidan 10 är tagen; sådana möten är dock kanske alltför sporadiska för att vara riktigt effektiva (22).

Oavsett form behövs permanenta rörelseoffentligheter där diskussioner kan föras och initiativ tas. De brister som finns hos alla deras former är problem man måste leva med; om de inte var för sig och tillsammans uppfyller alla krav får man skapa nya organisationer som fyller ut. Rörelseoffentligheten i form av "Den Enda Permanenta Organisationen" som fixar allt är förmodligen föråldrad; vad som behövs är kanske en flora av **halvpermanent** som klarar både samarbete och konflikt, och som kan kompletteras av nya då de slappnar av.

Men även sådana organiseringar måste byggas, aktivt.

Och de måste byggas i syfte att **inkludera**. Den nyliberala impulsen, som tyvärr omfattar även oppositionen mot det nyliberala programmet, är att skapa **varumärken** och att **konkurrera**. På så vis samlar man bara minoriteter och sätter dessa mot varandra i en allas kamp mot alla om uppmärksamhet och prestige. Och på så vis uppnår man inga nödvändiga samhällsförändringar. Sådana kan man bara nå med hjälp av **majoriteter**.

Både behovet av att inkludera majoriteter och behovet av samarbete och konflikt **talat emot politiska partier** som rörelseoffentligheter. Partier må vara oundgängliga när det gäller att förvandla rörelsemobiliseringar till regeringspolitik – men dit är det lång väg. Fetischiseringen av partier som den ultimata formen för rörelseorganisering och rörelseoffentlighet har nog mer att göra med att det tidiga nittonhundratalets framgångar har lagt sig som ett filter mellan oss och dagens politiska

21. Pierpaolo Mudu: *Resisting and Challenging Neoliberalism: The Development of Italian Social Centers*, Antipode 36/5, nov 2004; Margit Meyer: The right to the city, i Neil Brenner, Peter Marcuse & Margit Mayer (ed): *Cities for people, not for profit*, Routledge 2012.

22. En sammanställning av parallella toppmöten har gjorts av Tord Björk: *Toppmötesprotester 1968-2002*, <http://www.folkrörelser.org/toppmotesprotester.pdf>

Något om identitetspolitik och majoriteter

Från slutet av 1800-talet fram till runt 1968 dominerades folkrörelsevärlden av breda massrörelser med i stort sett ett övergripande mål. I i-länderna i nord var arbetarrörelsen hegemonisk, i u-länderna i syd var de nationella befrielseströrelserna detta. I och med deras anpassning till statsmakten och världsmarknaden, och upproret mot detta från stora delar av deras bas (se ruta på sidan 78), har de förlorat sin hegemoniska ställning och tillvaron blivit mer "normal" – många rörelser med ibland diametralt motsatta mål uppträder utan att någon kan få övertag. Därmed kan de lätt spelas ut mot varandra och överheten sitta i orubbat bo.

Kring detta fenomen har det ideologiserats mycket. Det beståendes anhängare har förstås applåderat och förklarat utvecklingen oundviklig. Men även företrädare för många folkrörelser har begripligt nog värnat om sin rörelses snävare intressen och hävdats sin "identitets" överhöghet och därmed underförstått alla "identiteters" renhet och oförenlighet.

Särskilt gäller detta de nordatlantiska länderna, där läget hittills inte har varit helt desperat, och där rörelser har tenderat att företräddas av ideologer. I syd-länderna, där praktiska hänsyn och *intressen* har dominerat och rörelserna mer företräddes av massorganisatörer, har det ofta gått lättare att förena dessa intressen, och fokuset på "identiteter" har varit mindre. Exempelvis var det inte svårt att komma fram till rimligt gemensamma handlingsprogram på Cúpula dos povos i Rio de Janeiro juni 2012.

Fokus på intressen och inte på identiteter skulle hjälpa även här i Sverige. Intressen kan formuleras så de gagnar många, ja en stor majoritet; identiteter måste med nödvändighet särskilja i allt mindre kottierier.

Vad vi *är* kan vi inte göra något åt, och är följaktligen meningslöst att bråka om. Vad vi *gör* går däremot att påverka, och göra politik av.

Och såsom varande oprivilegierad underklass är det bara mängd man har att sätta bakom orden. Allt annat än majoritet – och en ganska stor majoritet, dessutom – är otillräckligt.

Att bygga majoriteter är därför enda sättet att tillgodose den man *är*.

värld än med seriös reflexion över vad vi behöver. Det finns inget mer förledande än gamla framgångar.

De folkliga mobiliseringar som ledde fram till tidigare kondratievcykler hade knappast dessa i åtanke när de mobiliserade. De kämpade för rättvisa och bröd. Kondratievcyklerna var ett **resultat**, ett som berodde av eliters respons på dessa mobiliseringar, och syftade till att locka rörelsemobiliseringens mer väletablerade medlemmar att avfalla, eller var i bästa fall kompromisser.

Så kommer det att vara nu också.

Det finns oändligt mycket orättvisor att mobilisera mot, oändligt många berövanden. Alltifrån snåla löneavtal kontrasterade mot vad direktörerna beviljar sig, över utförsäljningar av kommunalägda bostäder och malmfyndigheter till s.k. riskkapitalister, till institutionaliserad förnedring av en när man söker arbete eller blir sjuk. Mobiliseringarna kommer att gälla sådant. Runt detta kommer det att bildas halvpermanenta organisationer, stora och små, som tillsammans kommer att bidra till en **folkrörelsekultur** som skapar en **hegemoni**, som tvingar överheten att förhandla.

Förhandla om de sakfrågor mobiliseringarna handlar om, men också om samhällets långsiktiga rörelseriktning.

Rent allmänt kan man säga att underklassernas förmåga att utvinna något av dessa förhandlingar har växt över tid. Den första, den runt 1800 som byggde på kanaler och textilmaskiner, gav medborgarskap åt medelklassen men ytterst lite åt vanligt folk. Det var först nästa, den runt 1850 som började släppa in även yrkesutbildade arbetare i värmen. Och först den runt 1900 som erkände alla (europeers) medborgarrätt.

Den senaste cykeln, den som ägde rum efter 1950, gav mest av alla så här långt – medborgarrätt för alla i hela världen, i alla fall teoretiskt, och sociala rättigheter både i de gamla industriländerna och nya industrialiserande länder. Men till skillnad från tidigare förefaller resultaten inte ha blivit bestående. Ovan har jag hävdat att det berodde på att kompromissandet om inte gick för långt så i alla fall gällde alldeles **fel saker**. Att kompromissen innebar **avmobilisering**, samt att folkrörelsernas ledare satte sig själva att övervaka att denna avmobilisering ägde rum. Vilket i sig innebar att de redan hade skaffat sig en sådan position inom rörelsen att detta var möjligt.

En kommande kompromiss får inte vara så kortsynt.

En kommande kompromiss måste tillgodose folkmajoritetens **gräns-**

villkor (23). Och till gränsvillkoren hör förmågan att värna gjorda vinster.

Men också att behålla förmågan att gå vidare när det behövs. Ty ingen kondratiecykel varar för evigt, och vi var eländigt förberedda på den förras slut. Delvis för att folkrörelsens behov av självnyskapande hindrades av omsorg om systemets smidiga administration.

Sådan omsorg kan med fördel överlåtas till underhuggare. Vi andra kommer att behöva gå vidare. Lämnad åt sig själv kommer en ny keynesianskt inspirerad investeringspolitik att löpa amok och/eller sluta i en ny spekulationsvåg värre än den förra. Så gick det förra gången, så går det säkert igen. Därför behöver folkrörelser **leda** utvecklingen, inte bli snälla hjälpredor som de blev då.

*

Jag hoppas att den här boken har visat tre saker:

Att dagens makthavare inte själva klarar av att avsluta de globala kriserna. Det behövs en ordentlig rörelse underifrån som inte nöjer sig med att stödja det ena eller andra partiet i val, utan genom olika sorts ordningsstörningar och uppbygge av folkrörelseoffentlighet och folkrörelsekultur tvingar dem till nödvändiga kompromisser.

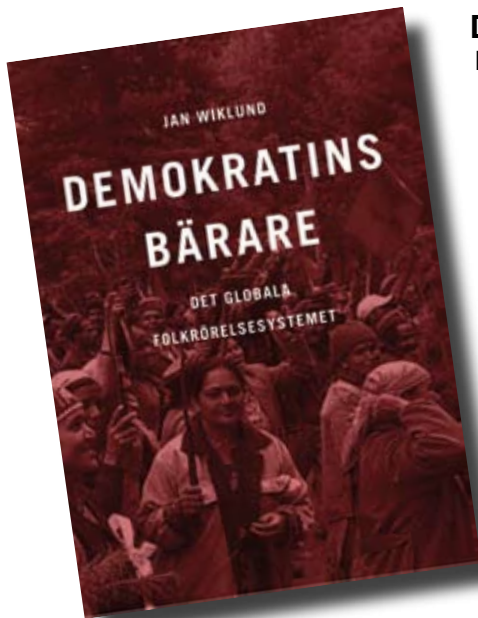
Att folkrörelsevärlden har ett heltäckande program mot kriserna. Vi behöver alltså inte slösa tid och energi på att ta fram ett sådant. Det räcker med att sätta de olika delarna av programmet i relation till varandra, och bli duktigare på att lyfta fram varandras förslag.

Att folkrörelser har maktmedel som räcker. Tidigare spekulationsperioder har snyggt och prydligt kunnat avslutas för att folkrörelser har bestämt sig för detta och handlat. Det går rimligen nu också.

Nu återstår bara att vi **tar** de konflikter med systemrepresentanterna som tränger sig på oss oavsett om vi gör det eller ej. Vi har inget att vinna på att ducka.

Bara om vi stör ordningen kan vi få slut på krissamhället.

23. Peter Drucker: *The effective executive*, Pan Books 1967. Begreppet gränsvillkor står för vad man *åtminstone* behöver för att kompromissen ska vara värd att försvara.

Demokratins bärare

handlar om det folkliga motstånd som har hållit staters, kapitals och andra makthierarkiers rutiner i schack under de senaste två tusen åren och försvarat vanliga människor och deras livsvärld.

Från storstrejken i Hongkong till majssådden i Anenecuilco, från Jerusalems första kristna församling till massmötet i Lacandónskogen, från maoister till konsumföreståndare. Arbetare, bönder, kvinnor, periferiserade, marginaliserade, förkämpar för fred, miljö och andra allmänningar.

Med fokus på vad deras kamp betyder för oss idag.

“Boken utgör en formidabel analys och genomgång av det globala folkrörelsesystemet under de senaste tusen åren mot bakgrund av olika världssystemteorier” (Bibliotekstjänst)

“en originell bok, i ordets bästa bemärkelse. (...) Det här är en bok som tror på folkrörelsen som historiskt subjekt, och som försöker föra samman akademisk litteratur och samlade erfarenheter kring just en sådan idémässig ram. Detta menar jag att författaren lyckas med.” (Jens Ergon, Röda Rummet)

“Wiklund skriver om allt. Hans spränglärda bok är en folkrörelsernas världshistoria (...) Wiklund vill framför allt förstå folkrörelsernas praktik, och därmed också villkoren för folkliga rörelsernas framgång (...) Jan Wiklund har gett oss redskap att föra diskussionen på en betydligt mer kvalificerad nivå.” (Olle Josephson, Clarté)

Pris ca 240 kr

www.folkrorelser.org/demokratins-barare.html